

ERKEN MODERN MANİSA'DA PRESTİJ, STATÜ VE SERVET ARASINDA MİHR (1700-1819)*

[Mahmut Tat**]

Öz

Çalışma 1700-1819 döneminde tereke kayıtlarından yola çıkılarak mihr bedelinin kadın ve erkek terekelerindeki konumunu ve süreç içerisindeki devamlılıklarını, kırılmalarını ve dönüşümü anlamlandırmak için kaleme alınmıştır. Çalışmanın temel soruları ele alınan dönem içerisinde kişilerin mihr ödeme ya da alma tutumlarındaki değişiklikler, zenginlik grupları arasındaki servet-mihr oranları ve bu oranları süreç içerisindeki seyri, mihrin hukuki anlamlarından ziyade kişilerin pratik yaşamındaki yeri, statü sahipliğinin alınan veya ödenen mihrleri etkileyip etkilemediğidir. Bu soruları cevaplayabilmek adına söz konusu süreçteki Manisa mahkeme kayıt defterleri taranarak ortaya çıkarılan 3820 tereke kaydı çalışmanın temel kaynak grubunu oluşturmuştur. Bu kayıtlar üzerinden de kişilerin servetleri nominal rakamlardan reel rakamlara dönüştürülerek süreç boyunca yaşanan değişimin daha net bir şekilde görülebilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Servet, Mihr, 18. Yüzyıl

Mahr: Prestige, Status and Wealth in Early Modern Manisa (1700-1819)

Abstract

Based on the probate records of the period 1700-1819, the study aims to contextualize the social meanings of mahr in Manisa as well as their continuity and transformation. The study thus examines the changes in the payment or acquisition of mahr and the wealth/mahr ratio to reveal its economic importance for different wealth groups. By focusing on the changes in this ratio rather than the legal functioning of dowry, it also scrutinizes the importance of dowries in the daily-life of Manisa and whether status affected the amount of paid or received mahr. 3.820 probate inventories retrieved from Manisa court registers are the main sources of the study. By utilizing these records, it also converts nominal values of individual

---

* Doktora öğrencimiz olan Mahmut Tat'ın *Şer'iye Sicillerine Göre Manisa'da Sosyal Değişim ve Evlilik Kalıpları (1710-1750)* [İzmir 2017] başlıklı Yüksek Lisans Tezinden ürettiği bu çalışması hakemler tarafından okunmuş ve bir kısım revizyonla beraber yayınlanabilir kararı verilmiştir. Kendisinin bu süreçte vefatı dolayısıyla makale üzerinde bazı düzeltmeler editöryal olarak yapılmıştır.

** Doktora Öğrencisi, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD*, Balatçık, Çiğli-İzmir/Türkiye, mahmut.tat@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7122-6451

wealth and mahr into the real ones and thus aims to underline, once again, their transformation in the period under study.

Keywords: Manisa, Wealth, Mahr, 18th Century

Giriş

Erken Modern Osmanlı dünyasına dair en önemli tartışmalarından birisi şüphesiz kriz ve dönüşümdür. Kriz ve dönüşüm tartışması bir anlamda erken modernlikten moderniteye geçişi anlaşılabilir kılmak gayesi gütmektedir. Bu alanda kaleme alınmış son derece önemli eserler bulunmakla birlikte¹, iki temel nokta genellikle göz ardı edilmektedir. Bunlardan birincisi kriz ve dönüşümün taşradaki yansımalarıdır. İkincisi ise erken modernlikten moderniteye geçişin çeşitli toplumsal katmanlarda ne şekilde tecessüm ettiği. Jan de Vries, Jan Luiten van Zanden ve Tine de Moor'un çalışmalarının gösterdiği üzere erken modernlikten moderniteye geçiş yalnızca devletin genişlemesi, kapitalizmin hızlanması, parasallaşma ve ticarileşme ekseninde ilerlememiştir.² Bu faktörlerin yanı sıra statüye, ekonomik sınıf davranışlarına, farklı toplumsal sektörlerin ekonomik yapılarına, demografik yapıya ve evlilik kalıplarına da önem atfedilmiştir. Bu noktada toplumun en küçük birimini yansıtan ailenin ve ailenin kurulmasının temeli olan evliliğin üzerinde durulması, erken modernlikten moderniteye geçişi anlamlı hale getirebilecek konulardan biri olarak görülmektedir.

Manisa, Osmanlı taşrasındaki dönüşüm sürecinin izlenebilmesi açısından araştırmacılara geniş olanaklar sunmaktadır. Söz konusu imkânların en başında da kesintisiz bir şekilde devam eden mahkeme kayıtları gelmektedir. Manisa'ya ait mahkeme kayıtlarının uzun dönemli kullanılması Osmanlı taşrasındaki kırılmaların ve devamlılıklarının görülebilmesi açısından son derece kıymetlidir. Bu çalışmada da mahkeme kayıtları kullanılarak, evliliğin yahut nikâhın şartı olmamakla birlikte gerekliliği olan³ mihr bedelinin üzerinde durularak 1700-1819 sürecinde mihrin dinamik yapısı incelenecek, hukuki anlamlarının pratikte yaşamdaki karşılıkları gözlemlenmeye çalışılacak, zenginlik gruplarına göre değişiminin ve süreç içerisindeki dönüşümünün anlamlandırılmasına çaba harcanacaktır.

¹ Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire Political and Social Transformation in the Modern World*, New York: Cambridge University Press, 2010. Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj, *Formation of Modern State The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, New York: SUNY, 1992.

² Jan de Vries, "The Industrial Revolution and the Industrious Revolution", *The Journal of Economic History*, Cilt 54, Sayı 2, (1994), Tine de Moor-Jan Luiten Van Zanden, "Girl Power; the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period", *Economic History Review*, Cilt 63, Sayı 1, 2009.

³ Hüseyin Nejdet Ertuğ, "Şeriyye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul'unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2015), s. 83.

Mihr, İslam hukuku uyarınca erkeğin kadına ödemeyi taahhüt ettiği ve ödemekle mükellef olduğu aynı veya nakdi bedeldir.⁴ Mihr, muaccel, müeccel ve misl olarak üç bölüm halinde terekelere yansımaktadır. 18. yüzyıl Manisa'sı özelinde ise terekelerde rastlanılan mihrlerin çok büyük bir bölümü mihr-i müecceldir. Mihr-i müeccel, ertelenen mihr demektir. Mihr-i muaccel ise peşin verilen mihr ifade etmek için kullanılmaktadır. Mihr-i muaccelin ödeme yükümlülüğü belli bir dönemle kısıtlanırken mihr-i müeccel de böyle bir kısıtlama yoktur.⁵ Belki mihrlerin taşıdığı bu anlamlardan olsa gerek belki de başka nedenlerden dolayı 18. yüzyılda muaccel rakamlarına hemen hemen hiç rastlanılmazken 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren mihr-i muaccelerin terekelere yansımalarında artış görülmüştür. Mihr-i misl ise mihr bedelinin belirlenmediği yahut tartışmalı olduğu noktalarda ortaya çıkan mihrdir. Eşler aralarında bir mihr miktarı belirlemedilerse ya da mihr miktarında anlaşmazlık yaşadıklarında mihr-i misl belirlenmektedir. Mihr-i mislin belirlenmesinde ise kadının geldiği aile yani sosyal statüsü, zekâsı, güzelliği ve bekâreti önem arz etmektedir. Mihr-i misl ile ilgili olarak hem hukuki durumun daha iyi anlaşılabilmesi hem de pratik yaşamdaki karşılığının ne olduğunun görülebilmesi için örnekler verilecektir. Fetva mecmualarından *Fetava-yı Ali Efendi*'de mihr-i misl şu şekilde ele alınmıştır:

"Hind'in mihr-i misli lazım oldukça ne ile ma'lum olur?

El-cevab: Babası canibinden olan nisaya kıyas ile ma'lum olur.

Hind'in mihr-i misli bilinmek lazım olub lakin babası canibinden nisvandan kimesnesi olmasa Hind'in mihr-i misli kime kıyas ile ma'lum olur?

*El-cevab; Ecanibinden Hind'e mümasil olan nisaya kıyas ile ma'lum olur."*⁶

Bu konuda 1650 yılında Manisa mahkemesi kayıtlarına oldukça etkileyici bir örnek kaydedilmiştir. Söz konusu davada davacı taraf Ümmühan bint Ali'dir. Ümmühan'ın eşi Elhac Muslu bin Yusuf vefat etmiştir ve Ümmühan'da eşinin kendisine 10000 akçe (83,33 guruş) mihr-i müeccel ödemekle yükümlü olduğunu ancak vefatı sebebiyle mihrini alamadığını belirtmiştir. Elhac Muslu'nun mallarına tayin edilen vasiye sorulduğunda durumdan haberdar olmadığını mahkemeye iletmiştir. Bu sebeple şahitlere ya da daha doğru bir ifadeyle bilirkişilere başvurulmuştur. Bu kişilere göre ise Ümmühan'ın mihri yaşı, güzelliği, zenginliği ve aklı göz önünde bulundurulduğunda 3000 akçeden (25 guruş) fazla olmamalıdır.⁷

⁴ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 259. Mehmet Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s. 103.

⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi'nin *Behcetü'l Fetava*'sında bu konuya yer verilmiştir. "*Hind zevci Zeyd ile beynlerinde nikah kaim iken "zimmeline olan mehr-i müccelimi bana şimdi eda eyle" deyü Zeyd'e cebre kadire olur mu ? el-Cevab: Olmaz.*", Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l Fetava*, (Haz. Süleyman Kayan, Betül Algın, Zeyneb Trabzonlu, Asuman Erkan), İstanbul: Klasik Yayınları, 2011, s. 83.

⁶ Çatalca Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (Haz. H. Necati Demirtaş), Kubbealtı, 2014, s. 82-83.

⁷ Caner Yılmaz, *H.1060-1061 M. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2005, s. 136. Mahkemenin

Bu örneğin aksine istediği mihr miktarını elde eden kadınlara da rastlamak mümkündür. 17. yüzyılda Antep'te Cemile 100 guruş mihr-i müeccel ve 100 guruş mihr-i muaccel karşılığında Ali ile nikâhlanmıştır. Ancak Cemile kendisine denk olan babası tarafı akrabalarının 200 guruş mihr-i müeccel ve 200 guruş mihr-i muaccel aldıklarını belirterek mihrinin yükseltilmesini talep etmiştir. Mahkeme şahitlerin Cemile'yi onaylaması üzerine Cemile'ye ödenecek mihrin denkleri seviyesine çıkarılması kararını vermiştir.⁸

Mihrin hukuki boyutuna dair tartışmalardan birisi de asgari bir tutarının olup olmadığı ve söz konusu mihr bedelinin neye karşılık olarak ödendiğidir. Mihrin asgari tutarında kesin bir kaide bulunmamaktadır. Mezhepler arasında da farklılıklar vardır. Şafii ve Hanbeli mezheplerinde mihr için bir asgari sınır belirlenmemiştir. Hanefi mezhebine göre en düşük mihr 10 dirhem gümüş iken Maliki mezhebinde bu tutar 3 dirhem gümüşdür.⁹ Mihrin neye karşılık ödendiği ise oldukça tartışmalıdır. Colin Imber'e göre, erkek ödediği mihr yoluyla kadının cinsel uzuvları üzerinde söz sahibi olabilmektedir. Yani erkek mihr yoluyla kadının fercine sahip olmakta, satın almaktadır.¹⁰ Mehmet Akif Aydın ise mihrin satış sözleşmesi hüviyetinde olmadığına vurgu yapmıştır. Aydın'a göre mihr ve satış sözleşmeleri arasındaki en önemli farklılık kabul noktasındadır. Herhangi bir satış işleminde alışveriş konuşulmadan para alıp-verme şeklinde gerçekleşebilirken, nikâhta kabul durumunun belirtilmesi hususundan dolayı bir satış sözleşmesi gibi değerlendirilmemelidir.¹¹ Jülide Akyüz, Imber'in argümanına karşılık mihrin yalnızca cinsellikle ilgisi olması durumunda mihr bedelinin mirasçılara geçemeyeceğini ifade etmektedir.¹² Imber'in öne sürdüğü argümanlara baktığımızda ise mülkiyet ve hırsızlık arasında bağlantı kurmaktadır. Hırsızlık yapan bir kişinin herhangi bir uzvunun kesilebilmesi için yaptığı hırsızlığın en az 10 dirhem olması gerekmektedir. İslam hukukçuları da buradan hareketle bir uzvun değerinin minimum 10 dirhem olduğu çıkarımında bulunmuşlardır. Osmanlı dünyasında egemen mezhebin Hanefi mezhebi olduğu düşünüldüğünde Imber, hırsızlık ve

---

müracaat ettiği kişilerin ifadesi şu şekildedir; *sinnen ve cemalen ve aklen ve malen mezbur*e Ümmühani batunun emsali-i nisavanın mihr-i müecceli üç bin akçedir. Çalışma boyunca zikr edilecek olan rakamlarda 120 akçe 1 guruş hesabı temel alınmıştır. Bu nokta da MŞS 171:64, MŞS 207:141 örnek olarak verilebilir. Ayrıca 40 pare de 1 guruş olarak hesaplanmıştır. Örnekler ise MŞS 233:123, MŞS 226:88'dir.

⁸ İsmail Kıvrım, "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2011), 371-394.

⁹ Cin, *a.g.e.*, s. 259-260.

¹⁰ Colin Imber, "Women, Marriage, and Property: Mahr in the Behçetü'l Fetâvâ of Yenişehirli Abdullah", ed., Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Brill, Leiden 1997, s. 81-104.

¹¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 13.

¹² Jülide Akyüz, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Öğesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, (2004), s. 221.

mülkiyet arasındaki ilişkiden hareketle mihrin kadının fercine sahip olabilmek için ödenen bir bedel olduğunu öne sürmüştür.¹³ Mihrin ödenmesinin hangi koşullarda zorunluluk arz ettiği tartışılırken Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Behcetül Fetava'sında önemli bir örnekle karşılaşmaktadır. Fetvada sekiz yaşındaki sagire Hind, babası Zeyd tarafından Amr ile evlendirilse, Hind'in cinsel ilişkiye girecek kudreti olmasa ve bundan dolayı da Amr, Hind'i boşasa Hind mihr-i müeccelini alabilir mi sorusu karşımıza çıkmaktadır. Soruya cevaben Hind'in mihr-i müeccelinin yarısını alması gerektiği belirtilmiştir.¹⁴ Mihr bu örnekte de görüldüğü gibi yalnızca cinsel ilişki gerçekleştiği için ödenmesi gereken bir bedel olarak değerlendirilmemelidir ancak cinsel ilişkinin yaşanmasının da mihrin ödenmesi noktasında ne kadar önemli olduğu da hem sorudan hem karşılığında alınan fetvadan anlaşılmaktadır.

Mihr konusu ele alınırken gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da evlilik kalıplarının ne şekilde geliştiğidir. Makalenin başlığında da yer aldığı şekliyle mihrin prestij ifade eden bir unsurdur. Bu yüzdendir ki özellikle Osmanlı toplumunun en zenginlerinin gerçekleştirdiği evliliklerde yüksek miktarlarda mihr bedellerine tesadüf edilmektedir. Erken modern dönemde yapılan evliliklerin -esasinda öncesinde ve sonrasındaki dönemlerde de yapılan evliliklerin- ailelerin zenginliklerini koruma ve geliştirme, bu zenginliğin sonraki nesillere aktarılması, nüfuz alanlarının genişletilmesi gibi düşüncelerle yapıldığı çeşitli yazarlarca savunulmuştur. Beshara Doumani, Nablus'ta tüccar sınıfın kendisine duyulan güveni arttırmak adına seyyid yani peygamber soyundan gelen ya da dini unvanlara sahip kimselerin kızlarıyla evlendiklerini göstermiştir.¹⁵ Benzer şekilde Margaret Meriwether, Halep üzerine kaleme aldığı çalışmasında, bölge elitlerinin merkezi yöneticilerle akrabalık ilişkileri kurarak buldukları çevrede saygınlıklarını ve servetlerini arttırdıklarını ifade etmiştir.¹⁶ Boğaç Ergene, Osmanlı taşrasında Kastamonu'da eş seçimlerini ele aldığı makalesinde sosyal mobilite açısından eş seçimlerinin bireylere ne gibi olanaklar sunduğunu tartışmıştır. Kişileri kullandıkları unvanlar üzerinden toplumsal katmanlara ayıran Ergene, askeri prestijli unvanlara sahip gruplarda endogamik evliliklerin dini prestijli unvanlara sahip gruba göre daha yüksek oranda gerçekleştiğine bulguları arasında yer vermiştir. Kişilerin kullandıkları unvanları değişmez olarak görmek de son derece yanıltıcı olacaktır. Ergene'nin de üzerinde durduğu gibi kişiler aileden gelen unvanları taşıyabildikleri gibi evlilikler yoluyla da unvanlar kazanmışlardır.¹⁷ Bu durumun da gösterdiği üzere

¹³ Imber, *age.*, s. 87-88.

¹⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcet-ül Fetâvâ*, s. 85.

¹⁵ Beshara Doumani, *Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus, 1700-1900*, University of California Press, s. 65-68.

¹⁶ Margaret L. Meriwether, *The Kin Who Count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*, University of Texas Press, Austin 1999, s. 140-145.

¹⁷ Boğaç Ergene-Atabey Kaygun, "Spouse Selection and Marital Mobility in the Ottoman Empire: Observations From Eighteenth-Century Kastamonu", *Historical Methods*, Cilt 45, Sayı 1, (2012), s. 3-17.

evliliklerin yukarıda da belirtilen zenginliği koruma-arttırma amacına bir miktar yardımcı olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Ergene'nin bu geçişliliği sağlama noktasında evlilikler gerçekleştirilirken kadınların aldığı, erkeklerin ödediği mihrlere değinmemesi okuyucular için bir şanssızlıktır. Oysaki bireylerin mihrlere üzerinden evliliklerinin prestijlerine sağladıkları katkılar, unvanlarla birlikte kullanıldığında sosyal mobilitenin ne şekilde tezahür ettiği farklı bir gözle görülebilirdi. Bu noktada anılması gereken bir diğer önemli isim ise Judith Tucker'dır. Tucker, evlilik kalıplarının ve ödenen mihrlerin ifade ettikleri anlamların toplumsal ve ekonomik katmanlara göre farklı anlamlar içerdiğini belirtmiştir. Örneğin ikinci evliliklerin prestijli bir durum olmadığını altını çizen Tucker, 1720-1856 döneminde tespit ettiği ikinci evliliğini gerçekleştiren yirmi üç kadından yalnızca ikisinin en üst zenginlik grubuna, on beşinin ise en yoksul gruba dâhil olduğunu söylemektedir. Mihr konusunu da ele alan yazar, mihrlerin yoksul sınıfta bulunan kadınlar için zenginlere nazaran daha büyük bir anlam ifade ettiğinin üzerinde durmuştur. Zenginlerde mihr miktarları yüksek olmakla birlikte servetlerinde işgal ettikleri alan açısından sembolik bir öneme haizdir. Ancak yoksul kadınların servetlerinin önemli bir kısmı bu mihrlere oluşabilmektedir. Yazarın en önemli tespitlerinden birisi de şüphesiz alt sınıfa mensup kadınların eşlerinden aldıkları mihrlere evlerini kurduklarını, çeşitli ev araç gereçlerini temin edebildiklerini okuyucunun dikkatine sunmasıdır.¹⁸

İslam hukukundaki mihr ödemesine benzer bir şekilde Hıristiyan dünyada da *drahoma* göze çarpmaktadır. Mihr ve *drahoma* arasındaki temel ayrım mihr kadına ödenirken *drahoma* erkeğe ödenmektedir. Toskana'da *drahoma* fiyatlarını inceleyen Maristella Botticini, 1415-1436 yılları arasında *drahoma* miktarının 125,5 florin olduğunu belirtmiştir. *Drahomanın* miktar olarak neye tekabül ettiğinin görülmesi açısından kentli işçilerin yıllık 14 florin kazandığını belirtmek yerinde olacaktır. Toskana'da yetim kızların evlenebilmeleri için fonların da kurulduğu düşünüldüğünde evliliğin ne derece masraflı olduğu görülecektir. Toskanalı babalar kızlarını üst sınıflardan erkeklerle evlendirebilmek ve bu kişilerin nüfuzundan faydalanmak adına kızlarının evliliklerine büyük yatırım yapmışlardır.¹⁹ Mark Glazer, İstanbul'da yaşayan seferadlar arasındaki *drahoma* ödemelerini incelemiştir. Glazer, *drahomanın* temelde iki amacı olduğunu belirtir ki bunlardan birincisi kızın iktisadi geleceğinin babası tarafından garanti altına alınması ikincisi ise evlendirilen kız yoluyla, evdeki diğer kızların ve babanın statüsünü korumaktır. *Drahoma* herhangi bir erkeğe değil aile için çekici gelen bir erkeğe ödenmektedir.²⁰ Bu durum evliliğe yapılan yatırımı gösterir ki Erken Modern Manisa'da da toplumsal olarak en

¹⁸ Judith Tucker, "Marriage and Family in Nablus 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage", *Journal of Family History*, Cilt: 13, Sayı 2, (1988), s. 165-179.

¹⁹ Maristella Botticini, "A Loveless Economy? Intergenerational Altruism and the Marriage Market in a Tuscan Town, 1415-1436", *Journal of Economic History*, Cilt 59, Sayı 1, (1999), s. 105-107.

²⁰ Mark Glazer, "The Dowry as Capital Accumulation among the Sephardic Jews of Istanbul, Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 10, Sayı 3 (1979), s. 373.

alt kesimden gelen kadınlara en düşük mihrler ödenmiştir yani bu kadınlarla yapılan evliliklere yatırım gözüyle bakılmamıştır. Bu noktada zikredilmesi gereken bir başka önemli örnek ise Constantina Bada ve Paul Sant Cassia'nın 19. yüzyıl Atina'sı üzerine yaptıkları çalışmadır. Bada-Cassia, evliliklerin siyasal gelişmelerle ne kadar iç içe olduğunu, iktisadi koşulların bireylerin evliliklerini nasıl biçimlendirdiğini ve ödenilen drahomalarla prestij ve nüfuzun nasıl artırıldığını veya kaybedildiğini göstermiştir. 19. yüzyıl Atina'sında iki önemli grup bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *arkhon*'lar ikincisi ise *nikokrez*'lerdir. Arkhonlar Yunan devleti kurulmadan evvel Osmanlı yöneticileri ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu gurubun yatırımları tarımsal alandadır. 19. yüzyıla birlikte yeni devletin kurulması yeni bir elit sınıfında ortaya çıkışını sağlamıştır. Arkhonların tersine nikokreilerin yatırımları ticari alandadır. Yaptıkları iktisadi faaliyetlerin birbirinden farklı olması evlilik kalıplarını da yakından etkilemiştir. Arkhonlar drahoma ödemelerini aynı olarak yaparken nikokreiler bu ödemeleri nakit olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu yüzden de nikokreiler damat alma noktasında arkhonların önüne geçmişlerdir ve gerçekleştirdikleri evlilikler vesilesiyle şehirde güçlerini giderek arttırmışlardır. Arkhonların parasallaşmaya ve yeni milli düzene ayak uyduramamaları sebebiyle güçlerini kaybettiklerini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.²¹

Konumuzu oluşturan mihr bedelinin İmparatorluğun çeşitli kentlerinde ne anlam ifade ettiğini tartışmak makalenin ikinci kısmında sunulacak olan veri-setinin karşılaştırılmasına imkân sağlayacaktır. Erkeklerin ödedikleri, kadınların aldıkları mihrler genellikle bir çalışmanın ana konusunu teşkil etmekten ziyade aile yahut evlilik kalıpları üzerine yapılan bir tartışmanın bölümü olarak ön plana çıkmıştır. Mihr bedelleri dönemsel ve coğrafi olarak imparatorluğun farklı bölgelerinde farklı anlamlar ifade etmiştir. Abraham Marcus, modernitenin eşliğinde bir kent olan Halep'te 18. yüzyılda boşanma kayıtları vasıtasıyla eriştiği mihr bedellerini değerlendirmiştir. Marcus'un veri-seti 384 kadından oluşmaktadır. Bu kadınlardan 199'u 1-10 guruş arasında mihr almaktadır. 91-100 guruş mihr alan kadın sayısı 8 ve 101 guruş ve üzerinde mihr alan kadın sayısı ise 2'dir. Söz konusu süreçte Halep'teki kadınların %91'i 50 guruşun, %51'i de 10 guruş veya daha altında bir mihr bedeli almaktadır.²² Hayri Erten, Konya'da aile yapısını incelediği eserinde mihr miktarları noktasında önemli bir ayrıma işaret etmiştir. Mihr miktarları arasında kır ve kent ayrımına giden Erten, verilerden hareketle kırsalda yaşayan kadınların kentli kadınlara göre daha yüksek mihrler aldıklarını açıklamıştır. Mihr bedeli olarak ödenen en yüksek aralığın 20001 akçe (166,67 guruş) olduğunu belirten yazar, kırsalda yaşayan kadınların %25,9'u 20001 akçe ve üzerinde mihr

²¹ Paul Sant Cassia-Constantina Bada, *The Making of the Modern Greek Family Marriage and Exchange in Nineteenth-Century Athens*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 1-43.

²² Abraham Marcus, *The Middle East On the Eve of Modernity Aleppo in the Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York 1989, s. 205.

alırken bu oran kentte %14,75'tir.²³ Meriwether, Halep'te mihr-i müeccelin 150-500 guruş arasında değiştiğini, ortalama ödenen mihr miktarının ise 200 olduğunu söylemiştir. Ancak mihr-i muaccel ile mihr-i müeccel birlikte düşünüldüğünde rakamlar 450-2500 guruş aralığında seyretmektedir. Her iki mihr alındığı takdirde şehrin genel ortalaması ise 600-1000 guruş civarındadır.²⁴ Antakya'da 18. yüzyılda mihr miktarları 5-500 guruş arasında değişmektedir. Mihr miktarlarını yoğunlaştığı aralık ise 50 ile 100 guruştur.²⁵ Nablus'ta ortalama mihr miktarlarına bakıldığında nakdi olarak ortalama 250 guruş ödendiği görülmekle birlikte nakit paranın yanında kıyafetlerden ve hediyelerden oluşan aynı ödemelerde yapılmaktadır.²⁶ Ankara'da 18. yüzyılda örneklem olarak ele alınan 84 kadından 62'si 15-175 guruş aralığında değişen miktarlarda mihr almaktadır. Söz konusu 62 kadından 19'u 100-175 guruş bandında mihre sahipken, 22'si 90-50 guruş ve 21'i de 15 ila 42 guruş mihr almıştır.²⁷

Mihr, hukuki, ekonomik ve prestij unsurları olarak tartışıldıktan sonra pratik yaşamda ne ifade ettiği, hangi miktarlarda mihr bedellerinin erkeklerden alındığı ve kadınlara ödendiği çeşitli Osmanlı kentlerinden hareketle gösterilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada eldeki kaynakların tanıtılmasının ardından mihrin erken modern Manisa'daki yolculuğu ele alınacaktır. Manisa Mahkeme kayıtları içerisinde yer alan tereke kayıtları çalışmanın temel kaynağıdır. Tereke kayıtları, kişilerin ölümlerinin ardından geride bıraktıkları serveti ve mirasçılarını gösteren kayıtlardır. Bu kayıtlarda kişinin kendisinin mesleği, varsa unvanı, babası, bazı durumlarda dedesi, varsa eşi, çocukları ve kayınpederi, mirasçısı olma durumunda validesi ya da mirasçı olmaları koşuluyla çeşitli akrabaları görülebilmektedir. Aile ilişkilerinin yanı sıra kişinin menkul ve gayrimenkulleri, ticari yatırımları, alacakları, varsa küçükbaş ve büyükbaş hayvanları, çeşitli tüketim alışkanlıkları yani bir anlamda zevkleri ve bununla birlikte alacaklıları, servet borç oranları, cenaze masrafları da görülebilmektedir. 1700-1819 süreci içerisinde yer alan 166 ila 254 numaralı defterler dâhil olmak üzere süreci kapsayan ve içerisinde tereke kaydı yer alan tüm defterler bu çalışmada kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak söz konusu süreçte Manisa'ya ait bazı mahkeme kayıt defterlerinin çekimlerinin oldukça kötü olmasından yahut mürekkep akmasından dolayı okunamadığı görülmüştür. Bu durumlarda defterlerden yanlış veya hatalı veri üretmemek adına kayıt girilmemiştir. Dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta olarak da mahkeme kayıt defterlerinin yanlış şekilde numaralandırıldığı ve bu sebeple de terekelerin sıralarının karıştığıdır.

²³ Hayri Erten, *Konya Şer'hiye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarı)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000, s. 47-51.

²⁴ Meriwether, *a.g.e.*, s. 117.

²⁵ Abdülkadir Gül, "Antakya'da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (18. Yüzyıl)", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2013), s. 405.

²⁶ Tucker, *a.g.e.*, s. 168-173.

²⁷ Akyüz, *a.g.e.*, s. 217.

Bazı durumlarda terekenin devamı bir alt sayfa yerine bir üst sayfada olabilmekte ve üst üste terekelerin bulunduğu defterlerde bu durum araştırmacıya güçlük çıkardığı gibi veri-setinin güvenilirliğini de tehlikeye sokmaktadır. Tereke kayıtları ile ilgili bir diğer problem ise mahkeme defterleri içerisinde yer alan tereke kayıtlarının defterden deftere ve dönemden döneme oldukça büyük farklılıklar içerebiliyor olmasından ileri gelmektedir. Tereke kayıtları özellikle 1780'lerden itibaren önceki dönemlerle kıyas götürmeyecek derecede artmıştır. 1820'lerden sonra ise artış katlanarak devam etmiştir. Bu durumu merkezi devletin taşrada görünür olma isteğinin artışıyla açıklamak mümkünse de erken dönemdeki farklılıkları açıklamak için mahkeme defterlerinin doğasına bakmak gerekmektedir. Mahkeme kayıtlarının öncelikle başka defterlere kaydedilip sonradan temize çekildiği düşünüldüğünde bazı defterlerde tereke kayıtlarına bolca rastlanılırken bazı defterlerde çok az sayıda karşılaşılabilecek bir hal almaktadır. Yine de sonraki defterlerinde benzer şekilde tutulduğu düşünüldüğünde devletin kayıtlara yüklediği anlamların üzerinde daha fazla durulması gerekiyor gibi durmaktadır. Bir başka durum ise kişilerin terekelerinin öldüklerinden on, on beş yıl sonra dahi tutulduğu durumlarla karşılaşılabilmektedir. Bu durum kişinin terekesinin ne zaman tutulduğu veya ne zaman deftere geçirildiği sorularını beraberinde getirmektedir. Bu soru önemli görülmele birlikte ek bir dava ya da hüccet görülmediği takdirde spekülasyondan öteye gidemeyecektir.

1700-1819 arası süreç üç döneme ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla; 1700-1739, 1740-1799 ve 1800-1819 olarak belirlenmiştir. Üç döneme ait tereke kayıtları ve defter sayıları birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu farklılık temel olarak tereke sayılarında görülmektedir. Ayrıca terekelere yansıyan kadın ve erkek oranında da dönemler arasında oransal farklılıklar bulunmaktadır ki bu makalenin ilerleyen bölümlerinde tartışılacaktır. Bu üç dönem belirlendikten sonra 1700-1709 dönemi baz alınarak Şevket Pamuk tarafından hazırlanan enflasyon verileri kullanılmıştır.²⁸ 1700-1709 döneminden sonraki her on yıl için farklı enflasyon verisi kullanılarak söz konusu süreçteki servetler 1700-1709 dönemine sabitlenmiştir. Bu şekilde enflasyon verileri ile birlikte servetler ve mihirlerdeki nominal ve reel rakamlar değerlendirilerek mihrin bu süreçteki dönüşümü kişilerin servet durumlarının seyri anlaşılabilir istenilmiştir. 1700-1819 dönemini kapsayan veri-setimizde bulunan tereke sayısı 6600'dür. Ancak bu terekeler içerisinde yer alan gayrimüslimler, bekâr erkekler, bekâr kadınlar bu makalede kullanılamayacaklarından veri-setinden çıkarılmıştır. Esasında eşi olmayan bazı erkeklerde ve kadınlarda mihre rastlanılmışsa da kullanılmamasının daha sağlıklı olacağı düşünülmüştür. 1700-1819 dönemini kapsayan evli, Müslim ve mihir kaydı olan tereke sayısı 3820'dir. Bahsedilen üç dönem içerisinde tereke sahipleri cinsiyetlerine, servetlerine ve unvanlarına göre ayrı ayrı şekillerde kategorilendirilmişlerdir. Bunu yapmaktaki amaç gruplar arasındaki farklılıkların daha net bir şekilde görülmesini sağlama

²⁸ Şevket Pamuk, "Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914", *Middle East Studies*, Sayı 36 (2004), s. 451-468.

düşüncesinden ileri gelmektedir. Servet gruplarının davranışlarının statik şekilde devam edip etmediğinin test edilmesi ve eğer varsa değişimlerin gözlemlenebilmesinin daha rahat bir şekilde yapılması amaçlandığı için kategoriler oluşturulmuştur. Unvanlar belli gruplara mensubiyet gösterdiğinden bir statü göstergesi olarak ele alınmıştır. Ergene'nin Kastamonu²⁹ örneğinde görüldüğü gibi efendi, esseyid³⁰, eşşeyh, hoca, imam gibi unvana sahip olanlar dini prestijli grup içinde değerlendirilmiştir. Ağa, beğ, beşe, alemdar gibi unvan sahibi kimseler ise askeri prestijli unvanlara sahip olduklarından bu grup içerisinde yer almışlardır.³¹ Bu iki grubun yanı sıra birden fazla unvana sahip olanlar -ki bu kişilerin bazıları hem askeri hem de dini prestijli unvanlara sahip olabilmektedirler- meslekleri bilinenler ve de unvan sahibi olmayanlar ayrı ayrı kategorize edilmişlerdir. Özellikle meslek sahipliği önemli görülmektedir. Öyle ki ilk dönemde meslek sahibi ya da meslekleri ifade edilen kişi sayısı çok azken sonraki dönemlerde meslekleri kayıt altına alınan kişi sayısı fazlaca artmıştır. 19. yüzyılın başından itibaren meslekleri ifade edilen kişi sayılarındaki artış profesyonel anlamda mesleklerin ortaya çıkışıyla mı ilgili yahut Osmanlı kayıt geleneğinin geçirdiği dönüşümle mi ilgilidir bu halen tartışılabilirliğini korumaktadır.

1. 1700-1739 Sürecinde Kadın ve Erkek Terekelerinde Mihr

1700-1739 döneminde 32 mahkeme kayıt defterinden elde edilen 698 tereke kaydı değerlendirilecektir. Söz konusu 698 tereke kaydının 448'i erkeklere 250'si de kadınlara aittir. Kadınların terekeleri ve erkeklerin terekeleri birbirlerinden farklı olarak ele alınacak ve mihrin erkekler ve kadınlar için ne anlam ifade ettiği anlaşılmasına çalışılacaktır. Mihr miktarları arasında on yıllık zaman dilimleri içinde ortaya çıkan farklılıklar, zenginlik grupları ile ödenen mihrler ve bu mihrlerin servetler içerisindeki yerinin ne anlama geldiği, unvan sahibi olmanın ya da olmamanın mihr miktarları üzerinde etkili olup olmadığı söz konusu kayıtlar vasıtasıyla irdelenecektir.

Kadınlara ait 250 tereke değerlendirildiğinde ortalama servet miktarının nominal olarak 249 guruş iken reel olarak 209 guruş olduğu tespit edilmiştir. Mihr miktarına bakıldığında ise ortalama nominal mihr bedeli 44 guruş, reel olarak ise yaklaşık 37 guruştur. Kadınlara ait terekeler zenginliklerine göre dört gruba ayrılarak zenginlik grupları arasında mihr-servet oranı göz önünde bulundurularak

²⁹ Ergene-Kaygun, *a.g.e.*, s. 3-17.

³⁰ Seyyid unvanı hakkındaki tartışmalar için bkz. Hülya Canbakal, "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c.1500-1700)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Sayı 52, (2009), s. 542-578.

³¹ Unvanlarla ilgili tartışma için bkz; Güçlü Tülüveli, "Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation", *International Journal of Turkish Studies*, 1-2, (2005), s. 17-27. Unvan konusunda Manisa mahkeme kayıtlarında ilginç örneklerle rastlanılmaktadır. Aynı kayıta kayıtlara geçen kişiden yukarıda bahsedilirken herhangi bir unvan kullanılmazken alt satırlarda unvanının zikredildiği örneklerle karşılaşmıştır. Bu çalışmada unvanların statü göstergesi olup olmadığına da ilerleyen sayfalarda değinilecektir.

mihrin zenginlik gruplarına göre ne anlam ifade ettiği belirlenmeye çalışılacaktır. Nominal ve reel rakamları sürekli bir şekilde art arda vermek metnin okunuşu olumsuz yönden etkileyeceği için bölümlerin başlarında nominal ve reel rakamlar birlikte verilecek ve sonrasında da reel rakamlarla devam edilecektir.

1700-1739 döneminde tereke kaydı tutulmuş kadınların sayısının 250 olduğuna yukarıda değinmiştik. Bu dönemde kadınların aldıkları mihrler incelediğinde 344 guruştan 1 guruşa kadar farklı rakamlar görülmektedir. Söz konusu 250 kadından 98'i 20 guruş veya altında mihr almıştır. Dönemin ortalama mihr bedeline bakıldığında yaklaşık 37 guruş olduğu görülmekle birlikte 37 guruş ve altında mihr alan kadın sayısı ise 150'dir. 50 ila 100 guruş arasında mihr alan kadın sayısı 43, 101-200 guruş mihr alan kadın sayısı 7, 200 guruş üzeri 1 ve 300 guruş üzerinde mihr alan kadın sayısı da 1'dir. Kadınların aldıkları mihrlerin 1-20 guruş bandında yoğunlaştığı görülmektedir. Kadınların aldıkları söz konusu mihrlerin servetlerindeki oranlarına bakıldığında %85,96'dan, %1,06'ya kadar farklı oranlar görülmektedir. Bu dönemin servet-mihr oranlarının ortalaması ise %17,57'dir. Söz konusu oranlar ve rakamlar on yıllık zaman dilimleri içerisinde değişikliklere uğramaktadır.

Tablo 1: 1700-1739 Kadınların Ortalama Servet, Ortalama Mihr ve Ortalama Servet-Mihr Oranları*

Yıl Aralığı	Tereke Sayısı	Ortalama Servet	Ortalama Mihr	Ortalama Servet-Mihr Oranı
1700-1709	23	228,44	39,67	%17,36
1710-1719	43	215,08	27,44	%12,78
1720-1729	50	270,56	44,53	%16,45
1730-1739	134	181,62	36,59	%20,14

* Ortalama Servet ve Ortalama Mihrin Para Birimi Guruş.

Terekeler on yıllık periyotlara ayrıldığında 1730-1739 döneminde kadınların servetlerinin içerisinde mihrlerinin arttığı görülmekle birlikte servetlerinde önceki döneme göre aşağı yönlü hareketlenme görülmektedir. 1720-1729 dönemine aşağı yönlü hareketlenmelere karşı ters bir seyir izlemiştir. Bu dönemde ortalama servet 270,56 guruştur. 1730-1739 döneminde ortalama servet miktarı tekrar düşmüş ve 181,62 guruş seviyesine gelmiştir. 1730-1739 döneminde 11 kadının terekelerinde mihrler %50'den fazla miktara denk gelmektedir. 1720-1729 döneminde terekelerinin %50'den fazlası mihr olan kadın sayısı 7, 1710-1719 döneminde ise yalnızca 1'dir. 1700-1709 döneminde kayıtlara geçen hiçbir kadının servet-mihr oranı %50'den fazla değildir.

1700-1739 döneminde kadınları servetlerine göre dört grupta ele aldığımızda zenginlik arttıkça kadınların servetleri içerisindeki mihr oranlarının düştüğü görülmektedir. En zenginler grubunda yer alan kadınların ortalama servetleri 525,72 guruş iken ortalama mihrleri 67,9 guruştur. Orta-üst grupta yer alan kadınlara bakıldığında ise ortalama servetleri 170,02 guruş olup ortalama mihrleri de 39,08 guruştur. En zengin grupta yer alan kadınlarla hemen bir altta yer alan

orta-üst grup arasında hem servet hem de mihr bedelleri arasında önemli bir farklılık olduğu terekelere kayıtlarına yansımıştır. Orta-alt servet grubunda yer alan kadınların ortalama serveti 98,83, mihrleri 27,40 guruştur. En yoksullar kategorisinde ise bu rakamlar 47,41 guruşa 13,81 guruştur. Servet mihr ortalamaları ise en zenginler grubunda %12,92, orta-üst grupta %22,98, orta-alt grupta %27,72 ve en yoksullar grubunda %29,12'dir. En zenginler grubunda yer alan kadınların servetleri içerisinde mihrler daha az yer kaplasa da diğer grupta yer alan kadınlara nazaran oldukça yüksek mihrler aldıkları ve en zengin grupta yer alanlarla en yoksul grupta yer alan kadınların mihrleri arasında yaklaşık dört katlık bir fark olduğu tespit edilmiştir. Mihrin evlilikler yapılırken ailelerin prestijini yansıttığı göz önünde bulundurulduğunda bu durum anlaşılabilir durmaktadır. En yoksul grupta yer alan kadınlardan yalnızca Şerife Mihriban bint Esseyid Ömer³², eşi Hali bin Hüseyin'den 1700-1739 dönemi Manisa ortalamasının üzerinde 43 guruşluk mihr almıştır. Mihriban'ın ve babasının dini prestijli unvanlara sahipken eşinin ve eşinin babasının unvanlarının olmaması da muhtemelen aldığı mihrde etkili olmuştur. En zenginler grubunda yer alan 62 kadından 49'u söz konusu dönemde Manisa ortalamasının üzerinde mihr almıştır. Ancak bu durumun tersi örneklerle de rastlamak mümkündür. Aişe bint Elhac Mahmud'un³³ toplam serveti 412,72 guruş, mihri ise 4,4 guruştur. Eşi Mustafa bin Elhac Nuh'dan aldığı mihri terekasının yalnızca %1,06'sına tekabül etmektedir. Orta-üst servet grubundaki kadınlardan 34'ü, orta-alt servet grubunda yer alan kadınların da 16'sı 36,86 guruştan yüksek mihr almıştır.

Servetlerin mihrleri etkilediği görülmekle birlikte statünün mihrlere etkisi incelenmek istendiğinde kadınların terekelerinde kendilerinden ziyade babalarının unvanlarına bakmak gerekmektedir. 19. yüzyılın başında unvan sahibi kadınların sayısı artacaktır ancak 18. yüzyılın ilk yarısında kayıtlara geçen kadınların *hatun* ya da *şerife* unvanlarına sahip olduğu görülmüştür. Hatun unvanına sahip kadın sayısı 4, şerife unvanına sahip kadın sayısı 7'dir. Babası unvan sahibi kadın sayısı ise 37'dir. Babası askeri prestijli unvanlardan *ağa* ve *beşe* unvanlarına sahip kadın sayısı 18, dini prestijli unvanlardan *çelebi*, *efendi*, *esseyid* unvanları kayda geçirilmiş kişi sayısı da 18'dir. Yalnızca bir isim hem askeri hem de dini prestijli unvana sahiptir. Şerife Saliha bint Esseyid Hasan Ağa,³⁴ eşi Hasan Ağa'dan 118,5 guruş mihr almıştır. Babası unvan sahibi 37 kadının ortalama mihrleri 59,33 guruştur. Askeri prestijli unvanlardan olan ağa unvanını taşıyan kişilerin kızlarının ortalama mihrleri 108,69 guruştur. Ağa unvanının en azından 1700-1739 döneminde prestijli olduğu ve sıkça kullanılmadığını belirtmek gerektir ki babası ağa unvanına sahip 7 kadının tamamının eşleri de unvan sahibidir. Servet gruplarında da görüldüğü gibi prestijli unvan sahipliği de mihri etkileyen faktörlerden biri olarak görülebilir. Babası ya da kendisi unvan sahibi olan kadınları aldıkları yüksek mihr miktarları dikkate

³² MŞS 186:16. Mihriban'ın aldığı mihrin nominal değeri 50 guruştur.

³³ MŞS 175:75. Aişe'nin nominal serveti 469 guruş mihri ise 5 guruştur.

³⁴ MŞS 191:57. Şerife Saliha'nın nominal serveti 982,5 guruş mihri 150 guruştur.

alındığında da evlilikler yapılırken mihrin bir prestij unsuru olarak öne çıktığı söylenebilir.

1700-1739 döneminde tereke kayıtları tutulan evli, Müslim ve tereke kaydında mihri yer alan erkek sayısı 448'dir. Söz konusu kişilerin ortalama nominal servetleri 684,43, ortalama servetlerinin reel değeri ise 572,67 guruştur. Ödediklerin mihirlerin ortalama nominal miktarı 55,08, ortalama reel değeri 46,13 guruştur. Erkeklerin terekelerinde kayda geçirilen eşlerine ödedikleri mihirler toplam servetlerinin ortalama %8,05'i kadardır. Eşlerine ödedikleri yüksek servetler yüzünden *duyunu terekesine eşyed* vefat eden kimselere de rastlanılmaktadır.³⁵ İbrahim Çelebi Mahallesi sakinlerinden Esseyid Mahmud Ağa bin Mehmed Ağa'nın toplam serveti 551,42 guruştur. Eşi Atike bint Ahmed Ağa'ya borçlu olarak öldüğü ve terekesinden tazmin edilen mibr bedeli ise 454,25 guruştur.³⁶ Erkeklerin servet-mibr oranları %90'lardan %0,24'leri kadar geniş bir yelpaze yayılmıştır. İbrahim Beşe bin Kenan'ın toplam serveti 795,53 guruşken eşi Fatıma bint Ali'ye ödemesi gereken mibr 1,97 guruştur.³⁷ 100 guruş ve üzerinde mibr ödeyen erkek sayısı 33'tür. Bu kişilerden 5'i 200 guruştan yüksek 3'ü 300 guruş ve fazlası, 2'si 400 guruşun üzerinde ve 2'si de 500 guruşu aşan mihirler ödemişlerdir. 50 ila 99 guruş arasında mibr ödeyen erkek sayısı 103'tür. Ödenen mihirlerin yarıdan fazlası ise 1-30 guruş bandındadır.

Tablo 2: 1700-1739 Erkeklerin Ortalama Servet, Ortalama Mibr ve Ortalama Servet-Mibr Oranları*

Yıl Aralığı	Tereke Sayısı	Ortalama Servet	Ortalama Mibr	Ortalama Servet-Mibr Oranı
1700-1709	60	527,48	41,04	%7,78
1710-1719	67	427,26	41,96	%9,82
1720-1729	90	648,65	50,26	%7,74
1730-1739	231	596,99	48,07	%8,05

* Ortalama Servet ve Ortalama Mibrin Para Birimi Guruş.

Erkeklerin ortalama servetlerinde önemli miktarlarda dalgalanmalar görülürken ödedikleri ortalama mihirlerdeki değişim servetlerindeki kadar sert olmamıştır. Kadın terekelerinde de görüldüğü gibi söz konusu ilk on yıllık zaman diliminin ardından ikinci dilimde bir düşüş üçüncü dönemde sert bir yükseliş ve son dönemde bir miktar düşüş gözlenmektedir. Ancak kadınlara ait terekelerde ortalama servetin en düşük olduğu dönem 1730-1739 erkeklerde 1710-1719'dur. Erkeklerin ortalama servetlerinin ortalama mihirlerine oranının en yüksek olduğu dönem ortalama servetin en düşük olduğu dönem de olan 1710-1719'dur. Servet mibr oranlarının değişimi hakkında fikir vermesi açısından 1700-1709 döneminde

³⁵ MŞS 188:134,

³⁶ MŞS 191:60. Esseyid Mahmud Ağa'nın nominal serveti 698 guruş, borçlu öldüğü nominal mibr ise 575 guruştur.

³⁷ MŞS 197:61. İbrahim Beşe'nin nominal serveti 1007, ödemesi gereken nominal mibr 2,5 guruş.

servetinin %50'den fazlası mihr borcu olan erkek sayısı 3'tür. 1710-1719 döneminde bu rakam 4 olurken 1720-1729'da 10 ve 1730-1739'da 15'tir.

Zenginlik ve erkeklerin ödedikleri mihr arasındaki ilişkiye bakıldığında servetlerine göre en zenginler, orta-üst, orta-alt ve en yoksullar grubunda yer alan erkeklerin servet-mihr oranlarında önemli değişiklikler gözlenmiştir. Örneğin en zenginler grubunda yer alan 112 erkeğin ortalama serveti 1750,70 guruş, ortalama ödedikleri mihr bedeli ise 93,76 guruştur. Bu grupta yer alan erkeklerin servetlerinin %5'i kadar mihr ödedikleri görülmektedir. En zenginlerden 27'si 100 guruş ve üzeri, 45'i 50-99 guruş bandında mihr ödemiştir. Orta-üst zenginlik grubunda yer alanlar incelendiğinde ise ortalama servetin 321,04, ortalama mihrin 43,92 guruş olduğu tespit edilmiştir. Kadının terekelerinde de görüldüğü gibi en zenginlerle hemen bir alt kategoride yer alan orta-üst zenginlik grubunda yer alanların ödedikleri mihrler arasında neredeyse 2 kat fark vardır ancak ortalama servet arasındaki fark yaklaşık 5,5 kattır. Orta-üst zenginlik grubunda yer alanların servet-mihr oranları %13,68'dir. Bu grupta yer alan 6 kişi 100 guruş ve üzerinde mihr ödemiştir ancak ödenilen en yüksek mihr miktarı Katıpzade İbrahim Ağa bin Mehmed Efendi'nin, eşi İsmihan bint Ahmed Ağa'ya ödediği 168,08 guruşluk mihrdir.³⁸ En zenginler grubunda ise 200'den 553 guruşa kadar mihrler ödendiği saptanmıştır.³⁹ Orta-üst grupta yer alan 112 erkekte 71'i 50 guruş altında mihr ödemiştir. Orta-alt servet grubunda bulunan erkeklerin ortalama servetleri 156,17 guruş iken ödedikleri ortalama mihrleri 28,38 guruştur. Bu grubun servet-mihr ortalaması %18,17'dir. Bu grupta yer alan 112 erkekte 96'sı eşlerine 50 guruş ve altında mihr ödemişlerdir. En yoksul grupta yer alan erkeklerin ortalama servetleri 62,78 guruş, ödedikleri ortalama mihr 20,54 guruştur. Ödedikleri mihrlerin toplam terekelerinin %32,71'ine isabet ettiği belirtilmelidir. Bu grupta yer alan 112 erkekte 21'i eşlerine servetlerinden yarından fazlasını mihr olarak bırakmışlardır. En yoksul grupta yer alan erkeklerin evliliklerinin kendi içlerinde oldukça maliyetli olduğu rakamlardan ortaya çıkmıştır. Bu grupta 50 guruş ve üzerinde mihr ödeyen erkek sayısı 5'tir. 20 guruş ve altında mihr ödeyen erkek sayısı ise 82'dir. Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise tüm servet grupları arasında ortalama servetler olarak derin kopuşların olduğudur. Benzer bir durum kadın terekelerine de yansımış olmakla birlikte servet grupları arasındaki farklılığın bu boyutlarda olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

Statü sahibi olmakla, erkeklerin ödedikleri mihrler arasındaki ilişkiye bakmak mihrin prestij yönü üzerinde faydalı bilgiler sağlayabilir. 448 kişiden 267'si prestijli bir unvana sahip değildir. Bu grubun ortalama serveti 377,31 ödedikleri ortalama mihr 35,85 guruştur. Servet-mihr oranları %9,49'dur. Unvan sahibi olmayan kişilerin dışında meslekleriyle kayda geçirilen kişilere az da olsa rastlanılmıştır. Nalband, kuyumcu, çizmecici, semerci, yemişçi, kalaycı gibi 12 farklı meslek erbabı

³⁸ MŞS 177-175. Katıpzâde İbrahim Ağa'nın nominal serveti 265, nominal mihr 191 guruştur.

³⁹ MŞS 191:74 Zaim Osman Ağa bin Abdullah eşi Emine bint Halil'e 553 guruş mihr ödemiştir. Zaim Osman Ağa'nın nominal serveti 4849, nominal mihr 700 guruştur.

kayıtlara geçirilmiştir. Ancak Kasab Mehmed Beşe⁴⁰ gibi askeri unvanın yanı sıra meslek zikredilmişse mesleki unvan sahibi kategorisine dâhil edilmemişlerdir. Söz konusu meslekleri kayda geçirilen kişilerin ortalama servetleri 468,70 guruştur. Bu grupta en yüksek servete sahip kişi Kuyumcu İbrahim bin Elhac Mustafa'dır. İbrahim'in toplam serveti 2937 guruş eşi Fatıma bint Hasan'a ödemekle yükümlü olduğu mihr ise 43,45 guruştur.⁴¹ Mesleki unvana sahiplerin eşlerine ödediği mihrlerin ortalaması 21,35 guruştur. Bu grubun servet-mihr oranları %4,55'tir Ağa, beşe, çavuş gibi askeri prestijli unvanla terekelere kaydedilen erkek sayısı 79'dur. Bu kişilerden 11'i ağa, 1'i çavuş ve 67'si ise beşe unvanına sahiptir. Söz konusu 67 beşeden de 4'ünün boyacı, börekçi, kasap gibi meslek bildiren unvanlara sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ağa unvanının 1700-1739 döneminde sıklıkça kullanılmadığını ve maddi bir karşılığının olduğunu kadın terekelerini değerlendirirken belirtmiştik. Ağa unvanına sahip kişilerin ödedikleri ortalama mihr bedeli 135,14 guruştur. Ortalama servetleri ise 2621,23 guruştur. Hem zenginlikleri hem de ödedikleri mihr bedelleriyle en zenginler grubunun da üzerinde yer almaktadırlar. Ortalama servetlerinin ortalama mihrlerine oranı ise %5,15'tir. Beşe unvanına sahip kişilere bakıldığında ise ortalama servetlerinin 272,76 guruş ödedikleri ortalama mihrin 39,23 guruş olduğu saptanmıştır. Ortalama servet-mihr oranları %14,38'dir. Dini prestijli unvan sahibi kişi sayısı 47'dir. Bu grupta yer alan çelebi, dede, efendi, esseyid, eşşeyh, molla unvanlarını kullanan kişilerin ortalama servetleri 845,66, ortalama mihrleri ise 61,58 guruştur. Askeri prestij sahibi kişilerin tamamının ortalama servetlerinin 604,36 guruş ortalama mihrlerinin ise 52,20 guruş olduğu düşünüldüğünde dini prestijli unvan sahiplerinin hem ortalama servet hem de ortalama mihr konusundaki konumları daha iyi görülebilir. Dini prestijli unvan sahibi kimselerin ortalama servet-mihr oranları %7,28 iken askeri prestijli unvan sahiplerinde bu oran %8,63'tür. Dini prestijli unvana sahip Esseyid Mustafa bin Esseyid Ahmed Ağa, eşi Elif bint Elhac Mustafa Efendi'ye 334,4 guruş mihr ödemekle yükümlüdür ve bu bedel terekesine kaydedilmiştir. Esseyid Mustafa'nın toplam serveti ise 1346,4 guruştur.⁴² Esseyid Mustafa'nın babası Esseyid Ahmed Ağa'da da görüldüğü gibi birden fazla unvana sahip kişilere de rastlanılmaktadır. Bu kişilerden bazıları yalnızca bir prestij grubuna ait unvanlara sahipken bazıları da Esseyid Ahmed Ağa gibi hem askeri prestijli hem de dini prestijli unvan sahibi olabilmektedirler. Söz konusu dönemde kayıtlara geçen 38 kişi birden fazla prestijli unvana sahiptir. Bu kişilerin ortalama servetleri 1621,43, ortalama mihrleri ise 104,71 guruştur. Söz konusu verilerin ışığında unvanların bir gösterge olduğunu

⁴⁰ MŞS 200:76.

⁴¹ MŞS 197:91. Kuyumcu İbrahim'in nominal serveti 3718,26 guruştur. Eşine ödemesi gereken nominal mihr değeri 55 guruştur.

⁴² MŞS 173:10. Esseyid Mustafa'nın nominal serveti 1530, nominal mihr 380 guruştur. Esseyid Mustafa'nın ilerleyen yıllarda bir kez daha terekesi tutulmuştur. MŞS 200:67'de kayda geçen terekede nominal serveti 7955,66 guruş olarak tespit edilirken eşi Elif'e ödediği mihr 380 guruş olarak kayda geçirilmiştir. Mihr konusundaki titizliği göstermek anlamında önemli bir örnek olduğu düşünülmektedir.

söylememiz gerekmektedir. En azından 1700-1739 döneminde hem kadınlara ait terekelerden hem de erkeklere ait terekelerden bu sonuç ortaya çıkmaktadır ve bu unvanların maddi bir karşılığı bulunmaktadır.

2. 1740-1799 Sürecinde Kadın ve Erkekler Terekelerinde Mihr

1740-1799 döneminde 204 ile 237 numaralı Manisa sicilleri arasında içerisinde tereke kaydı bulunan 30 defterden veriler oluşturulmuştur. Bu döneme ait toplam evli ve mihr bedeli terekede tutulmuş çift sayısı 1963'tür. 1700-1739 döneminde 32 defterden üretilen veri miktarı 698 iken bu dönemde daha az defterden daha yüksek rakamda veri oluşturulması esas olarak kayıt tutulma pratiklerinde bir dönüşümün ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu durum 19. yüzyılın ilk çeyreğinde artarak devam edecektir ve özellikle 1820'lerden itibaren Manisa mahkeme kayıt defterlerinin hem sayısı hem de bu defterlerde bulunan tereke miktarları fazlasıyla artacaktır. 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu değişimin 19. yüzyıldaki değişimin ayak sesleri olduğu söylenebilir. 1740-1799 dönemine ait veriler değerlendirirken metin içerisinde bütünlük sağlanabilmesi adına 1700-1739 dönemindeki sırayla terekeler ele alınacaktır.

1740-1799 döneminde kadınlara ait tereke sayısı 525'tir. Bu bir önceki dönemin iki katından biraz fazla olmakla birlikte esasında kadınların terekelerde görünürlülüğünün bir miktar azaldığına da işaret etmektedir. Bir önceki dönemde kadınlara ait terekeler tüm terekeler içerisinde %35,81'lik orana tekabül ederken bu dönemde %26,74'lük bir oranı ifade etmektedir. 1740-1799 döneminde terekesi tutulan kadınların ortalama nominal servetleri 584,09 guruş ve bu servetlerinin reel karşılığı ise 193,92 guruştur. Mihr bedellerinde ise nominal olarak 63,06 guruş tespit edilirken mihrlerinin reel değerinin hesaplanmasıyla 22,54 guruş karşımıza çıkmıştır. 1740-1799 döneminde servetler ve mihrlerde nominal artışlar görülmekle birlikte reel olarak hem servetlerde hem de mihrlerde ciddi gerilemeler görülmektedir. 1700-1739 döneminde kadınların ortalama servetlerinin 209,47 guruş ortalama mihrlerinin 36,89 guruş olduğu dikkate alındığında kadınların mihrlerinin servetleri içerisinde ifade ettiği anlamın ve kapladığı alanın daraldığı görülecektir. 1740-1799 döneminde ortalama servetin ortalama mihre oranı %11,62'dir. 1700-1739 döneminde en zengin kadınlarda dahi bu oranın %12,91 olduğunu hatırlatmak aradaki farklılaşmayı göstermek anlamında önemli görülmektedir.

Kadınların aldıkları mihr miktarları incelendiğinde 100 guruş üzerinde mihr alan kadın sayısının 14 olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerden 1740-1799 döneminin en yüksek mihrini alan Saliha Hanım bint Elhac Mehmed Ağa eşi Çavuşzade Şerif Ahmed Ağa'dan 481,25 guruş mihr almıştır. Saliha Hanım'ın serveti ise 1958,25 guruştur.⁴³ Çarşı Mahallesi sakinlerinden Safiye Kadın bint Esseyid Osman Ağa'nın Esseyid Mustafa bin Esseyid İbrahim Ağa'dan aldığı mihr ise 243,375 guruş olup toplam serveti 1367,62 guruştur.⁴⁴ 50-99 guruş aralığında mihr alan kadın sayısı 20,

⁴³ MŞS 223:59. Saliha Hanım'ın nominal serveti 5595 guruş, nominal mihr 1375 guruştur.

⁴⁴ MŞS 212:55. Safiye Kadın'ın nominal serveti 2318, mihr 412,5 guruştur.

20-49 gurusu bandında mihr alan kadınların sayısı 137'dir. 10-20 gurusu mihr alanların sayısı ise 122'dir. 227 kadının ise aldığı mihr 10 gurusu yahut altındadır.

Tablo 3: 1740-1799 Kadınların Ortalama Servet, Ortalama Mihr ve Ortalama Servet-Mihr Oranları*

Yıl Aralığı	Tereke Sayısı	Ortalama Servet	Ortalama Mihr	Ortalama Servet-Mihr Oranı
1740-1749	27	228,15	41,8	%18,32
1750-1759	42	219,50	40,65	%18,51
1760-1769	31	190,35	27,51	%14,45
1770-1779	65	161,33	18,44	%11,42
1780-1789	185	222,03	24,06	%10,83
1790-1799	175	165,51	14,26	%8,61

* Ortalama Servet ve Ortalama Mihrin Para Birimi Gurusu

Terekeleri onar yıllık periyotlara göre ayırdığımızda kırılmalar biraz daha net görülmektedir. 1740-1749 ve 1750-1759 dönemlerinin trendlerinin bir önceki dönemle beraber seyrettiği görülmektedir. Ancak 1760'lardan sonra özellikle ortalama servette başlayan düşüşle birlikte mihrin kendisinin ortalamasının düştüğü gibi ortalama servette kapladığı alan da düşmeye başlamıştır. Kabaca ortalama servetten daha sert bir kaybı ortalama mihr yaşamıştır. 1770'lerle başlayan Osmanlı parasının değer kaybı gittikçe artmaktadır. Nominal miktarlardaki artış bu dönemde dikkati çekse de servet ve mihr miktarları reel olarak hesaplandığında durum ortaya çıkmaktadır. Bilhassa artan kayıtlarla birlikte 1780'lerden itibaren mihrdeki düşüş trendi gözlenebilmektedir. Her ne kadar 1780-1789 döneminde kadınların aldıkları mihr bedelleri bir önceki döneme göre yaklaşık 6 gurusu gibi önemli bir miktarda artış gösterse de mihrdeki düşüş trendinin de bir anlamda ifadesi olmuştur.

Zenginlik gruplarındaki değişimin görülmesi dönemleri anlamlandırmak açısından oldukça önemli görülmektedir. 1740-1799 döneminde en zengin kadınların ortalama serveti 500,58 gurusudur. Ortalama mihrlerine bakıldığında ise 45,40 gurusu olduğu saptanmıştır. Ortalama servet-mihr oranları ise %9,06 gurusudur. Bu dönemde en yüksek servete sahip kadın 3552,5 gurusluk servetiyle Aişe Kadın bint Esseyid Elhac Mehmed Ağa'dır. Aişe Kadın'ın eşi Katıpzade Elhac Ahmed Efendi'den aldığı mihr ise 120,4 gurusudur. Eşinden aldığı mihr servetinin yalnızca %3,39'una tekabül etmektedir.⁴⁵ Ele aldığımız dönemde tüm kadınların ortalama mihrlerinin 22,54 gurusu olduğu yukarıda ifade edilmişti. En zenginler grubunda yer alan 131 kadından 57'si bu miktarın altında mihr almışlardır. En zenginler grubunda yer alıp ortalamanın altında mihr alan kadınların ortalama servet-mihr oranları ise %3,87'dir. Bu grupta yer alan kadınların neredeyse yarısı için mihrleri servetlerinde çok cüzi miktarlara denk gelmektedir. Orta-üst servet grubunda yer alan kadınların ortalama servetleri 144,78 gurusudur. Ortalama mihrleri 18,14 gurusu olup ortalama servet-mihr oranları %12,52'dir. Orta-üst zenginlik grubunda kayıtlara geçen en yüksek mihr tutarı 81,06 gurusudur. Aişe bint Elhac Ahmed'in eşi

⁴⁵ MŞS 223:31. Aişe Kadın'ın nominal serveti 10150 gurusu iken nominal mihri 344 gurusudur.

Elhac Mehmed Ağa bin Elhac Cafer'den aldığı mihr servetinde %22,59 bir alanı kaplamaktadır.⁴⁶ Orta-üst grupta yer alan Hadice bint Esseyid Halil Hoca'nın mihri diğer mihrlerden farklılık arz etmektedir. Hadice'nin eşinden mihr-i muaccel 85 guruş (reel 29,75) ve 69 guruş (reel 24,15) mihr-i müeccel alacağı vardır. Hadice vefatından önce söz konusu meblağları eşinden alamamıştır. Tereke kaydının altına düşülen notta Mehmed'in, Hadice'den miras hissesi olan 162 guruştan (reel 56,7) Hadice'nin 154 guruşluk (reel 53,9) mihrinin alınacağı not düşülmüştür. Mehmed ise hissesinin büyük bir bölümü eşinin mihrine gittiği için elinde kalan 8 guruşluk (reel 2,8) hissesiyle eşinden kalan bir incili kuşak ve bir altın yüzüğü miras olarak almıştır. Bu durumda Hadice'nin annesi Saliha ve eşi Mehmed'den başka mirasçısının olmaması etkili olmuştur.⁴⁷ Orta-alt zenginlik grubun ortalama serveti 86,89 guruş, ortalama mihri 16 guruştur. Ortalama servet-mihr oranları ise %18,41'dir. Bu gruba mensup kadınlardan en yüksek mihri alan isim Elhac İlyas-ı Sagır Mahallesi'nden Aişe bint Pir'dir. Aişe'nin mihri 82,2 guruştur. Eşi Esseyid Mehmed bin Mustafa'dan aldığı bu mihr servetinin %48,32'sini oluşturmaktadır.⁴⁸ Aişe ile aynı zenginlik grubunda bulunan Hadice bint İbrahim'in toplam mihri 38,64 guruştur. Mihr-i müecceli 80 guruş (reel 19,2) ve mihr-i muacceli bahası ve iki adet oya olarak kayıtlara geçen girdinin değeri ise 81 guruştur (reel 19,44).⁴⁹ En yoksullar grubunda yer alan kimselerin ortalama serveti 44,57, ortalama mihrleri 10,71 guruş ve ortalama servet-mihr oranları %24,02 guruştur. Bu grupta kayda geçen en yüksek mihr miktarı 49,5 guruştur. 132 kadından 28'i 10-20 guruş aralığında mihr alırken 87'si 10 guruşun altında mihr almıştır.

Zenginlik kadar servetleri etkileyen önemli bir faktör de statüdür. Kadınların statüsü ise ağırlıklı olarak kendilerinden ziyade babalarının taşıdığı unvanlardan yola çıkılarak belirlenebilmektedir. Kendileri unvan sahibi olan kadın sayısı 41'dir. Kullandıkları unvanlara bakıldığında ise şerife, hanım ve kadın unvanlarının yanına önceki dönemden farklı olarak hoca unvanı eklenmiştir. Unvan sahibi kadınların ortalama mihrleri 75,80 guruştur. Bu rakam en zenginler kategorisinden yer alan kadınların mihrlerinin 45,40 guruş olduğu dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır. Mihrin prestij unsuru olarak evlilikler için önem arz ettiği buradan da görülmektedir. Ayrıca unvanların hem bir önceki dönem için hem de bu dönem için geçerliliklerini ortaya koymaktadır. Ortalama servetleri 777,73 guruş olup ortalama servet-mihr oranları %9,76'dır. Her ne kadar söz konusu dönem içinde mihr miktarlarının azaldığı görülse de belli gruplar için prestijini halen yitirmemiştir. Bir önceki dönemde veri sayısı sınırlı olduğundan karşılaştırma yapamıyor olmamız bir şanssızlıktır. Kara Yunus Mahallesi'nde sakin Rukiye Kadın bint Esseyid Mehmed Ağa, Esseyid Mahmud Ağa bin Esseyid Ahmed Ağa ile evlenmiştir. Rukiye Kadın'ın toplam serveti 691,77 guruştur. Eşi Mahmud Ağa'dan aldığı mihr

⁴⁶ MŞS 207:159. Aişe'nin nominal serveti 608, nominal mihri 137,4 guruştur.

⁴⁷ MŞS 225:223. Hadice'nin nominal serveti 118,3 guruştur.

⁴⁸ MŞS 204:89. Aişe'nin nominal serveti 283,5, mihri 137 guruştur.

⁴⁹ MŞS 237:6. Aişe'nin nominal serveti 306,5 guruştur.

ise 96,5 guruştur. Rukiye Kadın'ın kendisi, babası, eşi ve eşinin babasının unvan sahibi olması söz konusu dönemdeki en yüksek mihrlerden biri almasında şüphesiz etkili olmuştur.⁵⁰ Babaları unvan sahibi olan kadınların aldıkları mihrler de en zenginler grubunun üzerindedir. Babası unvan sahibi kadın sayısı 70'tir ve ortalama mihrleri 54,46 guruştur. Ortalama servetleri 549,81 guruş olup ortalama servet-mihr oranları %9,90'dır. Palamud Nahiyesi'ne bağlı Baba karyesinde sakin Fatıma Hanım bint Mahmud Ağa, eşi Osman Ağa bin Hacı Abdullah Ağa'dan 175 guruş mihr almıştır. Fatıma'nın serveti 2018,10 guruştur. Mihri ise servetinin %8,67'sini oluşturmaktadır.⁵¹ Havva Kadın bint Halil Ağa, Esseyid İbrahim Ağa ile evlenmiştir ve eşinden aldığı mihr 181,5 guruştur. Aldığı mihr servetinin %24,23'ünü oluşturmaktadır ve serveti 748,77 guruştur.⁵²

1740-1799 döneminde terekesi kaydedilen evli ve mihr kaydı olan erkek sayısı 1438'dir. Erkeklerin ortalama servetleri nominal olarak 1522,5 reel olarak ise 476,72 guruştur. Mihrleri incelendiğinde nominal mihr ortalaması 73,03, reel 24,38 guruştur. Ortalama servet-mihr oranları %5,11'dir. Kayıtlara yansıyan ortalama mihr bedeli bir önceki döneme kıyasla oldukça düşmüştür. Söz konusu düşüş şüphesiz servetler için de geçerlidir ancak ortalama mihrlerde görülen düşüş daha yüksek boyutlardadır. Erkeklerin ödedikleri mihr miktarlarına bakıldığında 1438 kayıttan yalnızca 21'inde 100 guruş üzerinde mihr görülmektedir. 200 guruştan fazla 2, 300 guruştan yüksek 1 ve 400 guruş seviyesinde de 1 kayıt göze çarpmaktadır. 50-100 guruş arasında mihr ödeyen erkek sayısı 88, 20-49 guruş bandında bu rakam 552'dir. 10-19 guruş aralığında mihr ödeyen erkeklerin toplamı 378 iken 10 guruşun altında da 429 kayıtlı tereke tespit edilmiştir. Ödedikleri mihrler servetlerinin %50'den fazlasını oluşturan erkek sayısı 63'tür. Bu 63 kişiden 28'inin vefat ettiklerindeki servetleri borçlarını ödemeye yetmemektedir. Berber Esseyid Osman'ın vefat ettiği geride bıraktığı terekesinin yekûnu 37,8 guruş iken eşi Aişe bint Hasan'a borçlu olduğu mihr bedeli 48,12 guruştur.⁵³

Tablo 4: 1740-1799 Erkeklerin Ortalama Servet, Ortalama Mihr ve Ortalama Servet-Mihr Oranları*

Yıl Aralığı	Tereke Sayısı	Ortalama Servet	Ortalama Mihr	Ortalama Servet-Mihr Oranı
1740-1749	72	468,85	31,10	%6,63
1750-1759	116	396,70	32,84	%8,27
1760-1769	59	363,90	34,77	%9,55
1770-1779	198	293,88	24,24	%8,24
1780-1789	477	569,80	25,40	%4,45
1790-1799	516	492,81	19,46	%3,94

* Ortalama Servet ve Ortalama Mihrin Para Birimi Guruş

⁵⁰ MŞS 224:126. Rukiye Kadın'ın nominal serveti 1976,5, mihri ise 275 guruştur.

⁵¹ MŞS 225:259. Fatıma Hanım'ın nominal serveti 5766, mihri 500 guruştur.

⁵² MŞS 221:176. Havva Kadın'ın nominal serveti 2269 guruş olup mihri 550 guruştur.

⁵³ MŞS 225:23. Berber Esseyid Ömer'in nominal serveti 108 guruş, ödemesi gereken nominal mihr miktarı 137,5 guruştur. Benzer bir örnek için MŞS 209:12.

Erkek terekeleri onar yıllık zaman dilimleri içerisinde tasniflendiğinde ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. 1780-1799 arasında mihrin erkek terekelerine oranı oldukça düşmüştür. Ancak dönemler arasındaki ilginçlik bundan ziyade ortalama servetlerde yaşanan dalgalanmadır. 1740'tan itibaren ortalama servette başlayan düşüş 1770'lerin sonuna dek sürmüştür. Ancak sonraki on yıllık periyotta ise inanılmaz bir yükseliş göstermiştir. Söz konusu 40 yıllık dönemde ortalama mihr miktarı yalnızca 1770-1779 döneminde düşerken ortalama mihr miktarlarında hafif yükselmeler görülmektedir. 1770'lerle başlayan süreçle mihr düşmeye başlamış ki bu dönemde ortalama servet oldukça düşmüştür ancak sonrasında ortalama servet yüksek oranda artsa da mihrdeki artış çok cüzi miktarda kalmıştır. Verilerden hareketle de mihrdeki düşüş trendini 1770'lerden başlatabiliriz ama terekeler içerisindeki oranının giderek azaldığı dönem şüphesiz 1780'lerden başlamaktadır. Söz konusu dönemde kadın terekelerinde mihrlerin oranının azalışı süreç içerisinde ve çokta sert olmayan biçimde gerçekleşmişken erkek terekelerinde kırılmalar daha net görülmektedir.

En zenginler grubunda yer alan 359 erkeğin ortalama serveti 1440,18 guruştur. Bu gruba mensup kişilerin ödediği ortalama mihr ise 38,70 guruş olup ortalama servet-mihr oranları %2,68'dir. En zenginlerden Şerif Ahmed Reşid Efendi bin Mehmed Efendi 20552,35 guruş servete sahiptir. Eşi Rukiye Kadın bint Elhac Ahmed'e borçlu olarak 67,37 guruşluk mihr kaydı terekesinde tutulmuştur. Şerif Ahmed Reşid Efendi'nin ödediği mihr terekesinin %0,82'sidir.⁵⁴ En zenginler grubunda yer alan erkeklerin 36'sı servetlerinin %1'inden daha azını eşlerine mihr olarak ödemişlerdir. Bu servet grubunda olup ortalama servet-mihr oranı en yüksek olan kişi Mehmed'dir. Mehmed'in ve eşi Fatıma'nın baba isimleri tereke kaydında yer almamaktadır. Mehmed'in toplam serveti 299,28, ödediği mihr 96 guruştur.⁵⁵ En zenginlerin yalnızca ikisi servetinin %15'inden fazlasını eşine mihr olarak ödemiştir. 298 kişinin 50 guruştan az, 129 kişinin de 20 guruştan aşağı bir miktarda eşine mihr borcu bulunmaktadır. Orta-üst zenginlik grubunun ortalama servet miktarı 272,02 guruş, ortalama mihr bedeli ise 23,14 guruştur. Bu kişilerin ortalama servet-mihr oranı ise %8,50'dir. Orta-üst zenginlik grubunda ödenen en yüksek mihr 120 guruştur ve 100 guruşun üzerindeki tek kayıta budur. Orta-alt servet grubuna mensup kişilerin ortalama serveti 141,42 guruş, ortalama mihrleri 21,17 guruş ve ortalama servet-mihr oranları %14,96'dır. Bu servet grubunda yer alanlardan yalnızca bir isim 100 guruştan ziyade mihr ödemiştir. İlginç bir örnek olması hasebiyle Esseyid Mehmed bin Mehmed'in eşi Fatıma bint Molla Hüseyin'e ödediği mihr bedeli 96 guruştur. Bu rakam Esseyid Mehmed'in terekesinin toplamının 118 guruş olduğu görüldüğünde önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.⁵⁶ En yoksullarda ise ortalama mihr bedeli 14,55 guruş olarak hesaplanmıştır. Ortalama

⁵⁴ MŞS 224:129. Şerif Ahmed Reşid Efendi'nin nominal serveti 58721 guruş eşine ödemekle yükümlü olduğu mihrin nominal miktarı ise 192,5 guruştur.

⁵⁵ MŞS 230:28. Mehmed'in nominal serveti 1247, mihr bedeli 400 guruştur.

⁵⁶ MŞS 231:6. Esseyid Mehmed'in nominal serveti 498, mihr bedeli 400 guruştur.

servetlerinin ise 55,70 guruş olduğu görülmektedir. Ortalama-servet mibr oranları %26,12'dir. En yoksullardan 58 kişinin eşlerine ödeyecekleri mibr bedeli servetlerinin yarısından fazlasıdır. Bu grupta yer alan birçok kimsenin terekasının borçlarını ödemeye yetmediğini belirtmekte fayda görülmektedir. 1740-1799 döneminde her ne kadar erkeklerin servet-mibr oranı %5,11 olarak kaydedilse de en yoksullar arasındaki yalnızca 24 kişi bu oranda veya altında mibr ödemiştir. Ancak bir önceki döneme kıyasla kendi zenginlik grubundakilerden yaklaşık %5 daha az mibr ödediklerini de ifade etmek gerekmektedir.

İncelediğimiz dönemde statü belirten unvanlara sahip erkek sayısı 658'dir. 658 kişiden 85'i için bu unvan aslında statüden ziyade meslek belirtmektedir. Önceki döneme kıyasla terekelerde daha fazla meslek zikredilir hale gelmiştir. Daha önce rastlanılmayan saatçi çırağı, balıkçı, camcı, canbaz, cullah, çıkırıkcı, helvacı gibi mesleklerin yanı sıra debbağ, demirci, hallac, oduncu, semerci, sığırtmaç gibi mesleki unvanlar da kayıtlara geçirilmiştir. Meslekleri ifade edilen bu kişilerin ortalama servetleri 151,15 guruştur. Ödedikleri ortalama mibrler 16,50 guruş, ortalama servet-mibr oranları da %10,91'dir. Mesleki unvanları kayda geçirilen bu kişilerle ilgili ilginç bir durumda bu grupta yer alan erkeklerden yalnızca ikisinin evlendiği kadının babasının prestijli bir unvanı olmasıdır. Bu iki isimde 19,8 guruş mibr eşlerine ödemiştir. Debbağ Mehmed Ali, eşi Fatıma bint Alemdar Elhac Mehmed Ağa'ya servetinin %7,06'sına tekabül eden 19,8 guruşu mibr olarak öderken, Cullah Mehmed bin Hüseyin, eşi Alime bint Ahmed Çelebi'ye servetinin %14,86'sını mibr olarak ödemiştir. Debbağ Mehmed Ali'nin serveti 280,32 guruş,⁵⁷ Cullah Mehmed'ininki ise 133,2 guruştur.⁵⁸ Dini prestijli unvanlara sahip kişi sayısı 145'tir. Ortalama servetleri 244,07 ödedikleri ortalama mibr 21,60 guruştur. Ortalama servet-mibr oranları %8,84'tür. Dini prestijli unvanlara sahip kişilerin ödedikleri mibrlerin 137'si 50 guruşun altında iken 8'i 50 guruştan fazladır. Bu grupta yalnızca bir kişi 100 guruştan daha yüksek mibr ödemiştir. Askeri prestijli unvanlara sahip kişi sayısı 129'dur. Bu grupta yer alanların ortalama servetleri 509,48 guruş ortalama ödedikleri mibr miktarları ise 31,14 guruştur. Ortalama servet-mibr oranları %6,11'dir. Bir önceki döneme kıyasla dini prestijli unvanlara sahip kişilerin ortalama servetlerinde ciddi azalmalar görülmekle birlikte askeri prestijli unvanlara sahip kimselerin ortalama servetlerindeki kayıp daha düşük boyutlardadır. Birden fazla unvana sahip kişilerin ortalama servetleri ise 1165,39 guruştur. Ortalama mibrleri ise 34,20 guruş olup ortalama servet-mibr oranları %2,93'tür. 1740-1799 döneminde yaşanan önemli kırılmalardan bir tanesi de unvanlarla ilgili görünmektedir. Unvanlar büyük oranda geçerliliklerini korusa da bir güç kaybı yaşadıkları özellikle erkek terekelerinden daha net anlaşılmaktadır. Bir önceki dönemde birden fazla prestijli unvana sahip kişilerin ortalama servetlerinin 1621,43 guruş, askeri prestijli unvan sahiplerinin ortalama servetlerinin 604,36 ve dini prestijli unvanlara sahip kimselerin de ortalama servetlerinin 845,66 guruş

⁵⁷ MŞS 233:105. Debbağ Mehmed Ali'nin nominal serveti 1168, ödediği mibr 82,5 guruştur.

⁵⁸ MŞS 232:9. Cullah Mehmed'in nominal serveti 555, mihri ise 82,5 guruş.

olduğu dikkate alındığında bu durum daha rahat bir şekilde görülecektir. Elbette gözden kaçırılmaması gereken bir nokta 1780-1799 döneminde ortalama servetlerde önemli bir artış gözlenirse bile dönemin genelinde düşüş yaşandığıdır yine de unvanlı kişilerin bu süreçte en büyük kayıplara uğrayanlardan olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

3. 1800-1819 Sürecinde Kadın ve Erkek Terekelerinde Mihr

1800-1819 döneminde içerisinde tereke kaydı bulunan 13 defterden üretilen toplam 1158 kayıt bu bölümde kullanılacaktır. Veriler 239 ila 254 numaralı defterlerden elde edilmiştir. İkinci bölümde de kısaca üzerinde durulduğu üzere 18. yüzyılın sonunda tutulan tereke kayıtlarında önemli artış meydana gelmiştir. 18. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan değişimlerin bu dönemde yerleşik hale geldiği görülmektedir. Ancak bunun tartışması aşağıda yapılacaktır. 1158 tereke kaydından 334'ü kadınlara aittir. Bu da kadın terekelerinde bir önceki döneme kıyasla küçük bir artışı gösterirken ilk dönemden daha düşük oranda kadınların terekelerde temsil edildiğini söylemek doğru olacaktır.

1800-1819 sürecinde terekeleri kayıtlara geçirilen 334 kadının ortalama nominal servetleri 1479,40 guruş iken bunun reel karşılığı 209,59 guruştur. Ortalama nominal mihrleri 103,91 guruşun reel mukabili 15,06 guruştur. Dönemin ortalama servet-mihr oranı kadınlarda %14,49'dur. Üç dönemin genel ortalamaları arasında en düşük ortalamaya bu dönemde rastlanılmıştır. Mihrlerden ikisi 100 guruşun üzerinde ikisi de 200 guruştan ziyadedir. 50 guruşun altında mihr alan kadın sayısı 320'dir. Mihrin bu dönemde artık kadın terekelerindeki önemini çok büyük oranda kaybettiğini söylemek mümkündür. Öyle ki önceki dönemlerde erkek terekelerinde rastlanılan mihrin servetteki karşılığının %1'in altında olduğu örneklerle 1800-1819 döneminde de kadınlarda da tesadüf edilmektedir. 11 kadının servet-mihr oranları %1'den daha azdır. Aişe bint Mehmed'in geride bıraktığı seveti 917,66 guruştur. Eşi Alaiyyeli Esseyid Ahmed bin Halil'den 8,5 guruş mihr almıştır. Aişe'nin servet-mihr oranı %0,92'dir. Aişe'nin sakini olduğu Çaprastlar-ı Sagir mahallesinde ev hissesi, birisi yine Çaprastlar-ı Sagir'de diğeri Çaprastlar-ı Kebir Mahallesi'nde iki evi, Keçeciyan sukkunda yemişçi dükkânın yarı hissesi bulunmaktadır. Aişe'nin servetinin asıl kaynağı sahip olduğu gayrimenkulleridir.⁵⁹ Elbette Aişe'nin tersi örnekler de vermek mümkündür. Rabia bint Abdullah'ın servet-mihr oranı %83,33'tür. Rabia'nın toplam serveti 21,6 guruşken mihr 18 guruştur. Rabia'nın mihr dışında küçük kazanı ve güğümü kayıtlara geçirilmiştir.⁶⁰

⁵⁹ MŞS 243:112. Aişe'nin nominal serveti 5398, mihr 50 guruştur.

⁶⁰ MŞS 253:100. Rabia'nın nominal serveti 180, mihr 150 guruştur.

Tablo 5: 1800-1819 Kadınların Ortalama Servet, Ortalama Mihr ve Ortalama Servet-Mihr Oranları*

Yıl Aralığı	Tereke Sayısı	Ortalama Servet	Ortalama Mihr	Ortalama Servet-Mihr Oranı
1800-1809	193	190,84	15,25	%7,99
1810-1819	141	237,52	14,73	%6,2

* Ortalama Servet ve Ortalama Mihrin Para Birimi Guruş

İki dönem arasında ortalama servetler arasında farklılaşma görülmektedir. 1810-1819 döneminde kadınların servetinde ciddi bir artış gözlenmektedir. Ortalama servetlerindeki artışın tersi yönde de ortalama mihrleri düşmektedir. Hadice bint İbrahim, Mehmed bin İbrahim ile olan evliliğinden 10,2 gurus mihr almıştır. Mehmed'in terekesinin hemen altında Hadice'nin terekesi tutulmuştur. Bu tereke kaydından da Hadice'nin ikinci evliliğini İbrahim bin Ali ile gerçekleştirdiğini ve İbrahim'le olan evliliğinde de 27,03 gurus mihr aldığı görülmektedir. Hadice'nin evliliklerinden aldığı toplam mihr bedeli 37,23 gurusken toplam serveti 41,31 gurusdur.⁶¹ 1800-1809 döneminde en yüksek mihre sahip olan kadın Hadice bint Ali'dir. Hadice'nin toplam serveti 311,95, eşinden aldığı mihr ise 232,05 gurusdur. Hadice'nin servetinin %74,36'sını mihrini oluşturmaktadır.⁶² Mihrin prestij unsuru olduğunu gösteren örneklerden birisi de Karaosmanzadelerin evliliklerinde görülmektedir. Hadice Hanım bint Karaosmanzade Elhac Osman Ağa'nın Çıbanzade Hüseyin Efendi bin Mehmed Efendi ile evliliklerinde belirlenen mihr 1001 gurusdur. Bu rakam nominal değeri ifade etmekle birlikte mihr miktarı olarak 1001 gurusun seçilmesi şüphesiz anlamlıdır. Hadice Hanım'ın mihrinin reel karşılığı 170,17 gurusken toplam serveti 4785,92 gurusdur. Hadice Hanım'ın mihrini terekesinin %3,55'ine isabet etmektedir.⁶³ Karaosmanoğulları gibi Manisa'nın köklü ailelerinden Karakulakzadelerin gerçekleştirdikleri evliliklerde de mihrlerin düştüğü gözlemlenmektedir. Emetullah Kadın bint Elhac Mehmed, Karakulakzade Esseyid Mustafa bin Ahmed Ağa ile olan evliliğinden 60 gurus mihr almıştır. Emetullah Kadın'ın serveti 2517,84 gurus, servet-mihr oranı ise %2,38'dir.⁶⁴ 1810-1819 dönemindeki kadınların tümü 61'in gurusun altında mihr almışlardır. 20 gurusun altında mihr alan kadınların sayısı da 115'tir. Tüm bu rakamlar göz önüne alındığında mihrin kadınlar için taşıdığı ekonomik anlamların giderek azaldığı tespitinde bulunulabilir.

Servet gruplarındaki değişim oranlarını değerlendirmek gerekirse en zenginler grubunda yer alan kadınların ortalama servetlerinin 591,74, ortalama mihrlерinin 29,92 gurus olduğu görülmektedir. Ortalama servet-mihr oranları %5,06'dır. Orta-üst zenginlik grubunda bulunan kadınların ortalama servetleri 133,96, ortalama mihrleri 12,49 gurusdur. Ortalama servet-mihr oranları ise

⁶¹ MŞS 239:18. Hadice'nin nominal serveti 243 gurus eşlerinden aldığı toplam mihr 219 gurusdur.

⁶² MŞS 244:343. Hadice'nin nominal serveti 1835, mihrini ise 1365 gurusdur.

⁶³ MŞS 241:187. Hadice Hanım'ın nominal serveti 28152,5 gurusdur.

⁶⁴ MŞS 254:53. Emetullah Kadın'ın nominal serveti 20982, nominal mihrini 500 gurusdur.

%9,32'dir. En zenginler grubunda görüldüğü gibi %1'in altında servet-mihr oranları bu grupta görülmemektedir. Orta-üst servet grubunda bulunan 83 kadından 36'sının servet-mihr oranları %5'in altındadır. Orta-üst zenginlik grubunda yer alan kadınlarla ilgili olarak altı çizilmesi gereken noktalardan birisi 1800-1819 döneminde ortalama zenginlik 209,59 guruş iken bu grupta yer alan hiçbir kadının serveti 200 guruştan fazla değildir. Önceki iki dönemde de böyle bir durumla karşılaşmamıştır. Orta-alt zenginlik grubunda ortalama servet 77,94 guruştur. Ortalama mihrleri 10,42 guruş olup terekelerinde mihrlerinin isabet ettiği oran %13,37'dir. En yoksullar grubu incelendiğinde ortalama servetin 36,31 guruş olduğu tespit edilmiştir. En yoksullar grubunda yer alan kadınlardan 5'inin 1 guruştan daha az mihr aldıkları görülmektedir. Bu miktarda mihrlere önceki dönemlerde de rastlanılmıştır. En yoksulların ortalama mihr bedeli 7,45 guruştur. Ortalama servet-mihr oranları ise %20,52'dir.

1800-1819 döneminde unvan sahibi kadın sayısı 19'dur. Söz konusu 19 kadının ortalama servetleri 1084,61 guruştur. İlk kez bu dönemde kadınların *el hac* unvanıyla kayıtlara geçirildikleri tespit edilmiştir. El hac unvanıyla kayda geçirilen El hac Aişe Kadın bint Ali Efendi'nin toplam serveti 2220,72 guruştur. Eşi El hac Osman bin El hac Hüseyin'den aldığı mihr bedeli ise 24 guruştur.⁶⁵ Babası unvan sahibi olan kadın sayısı 34'tür. Bu kadınların ortalama mihrleri 35,15 guruştur. Ortalama servetleri 706 guruş olup ortalama servet-mihr oranları %4,98 ile 1800-1819 döneminin geneline oldukça yakındır. Ancak aldıkları ortalama mihrler dönemlerinin ortalamasının üzerindedir. Statü bildiren unvanlara sahip ailelerden gelen veyahut kendileri unvan sahibi kadınların ortalama servetleri, ortalama mihrleri göz önüne alındığında unvanların bu dönem içinde de varlığını halen hissettirdiği görülmektedir.

1800-1819 döneminde kayıtlara geçen evli ve mihr kaydı bulunan erkek sayısı 824'tür. Terekeleri tutulan bu kişilerin ortalama nominal servetleri 2426,88 guruşun reel karşılığı 348,04 guruştur. Ödedikleri mihrlerin nominalı 117,39, reeli 17,53 guruştur. Ortalama servet-mihr oranları %5,07'dir. Bu oranın bize gösterdiği üzere bir önceki dönemle benzerlik görülmektedir. Ancak bu benzerliğin temel sebebi 1780'lerde yaşanan kırılmalardır. Ödenen mihr miktarlarına bakıldığında 100 guruştan yüksek mihr ödeyen erkek sayısı 9'dur. Bu kişiler arasında 200 guruş seviyesinde mihr ödeyen kimseyle karşılaşmamıştır, yalnızca bir kişi 300 guruşun üzerinde mihr ödemesi gerçekleştirmiştir. Esseyid Halil Ağa bin Mehmed 524,28 guruşluk servete sahiptir. Esseyid Halil Ağa'nın eşi Fatıma Kadın bint Başkâtip Süleyman Efendi'ye ödediği mihr tutarı ise 351,22 guruştur. Tereke kayıtları içerisinde de ödediği bedelin mihr-i müeccel ve mihr-i muaccelinden eksik kalan bileziği ve hisseleri olarak belirtilmiştir. Esseyid Halil Ağa muhtemelen eşine daha yüksek mihr ödeme sözü vermiştir ve bir kısmını da daha önceden ödemiştir. Ancak terekasının toplamı borçlarını ödemeye yetmemiştir ve borçlu olarak vefat

⁶⁵ MŞS 253:123. El hac Aişe Kadın'ın nominal serveti 18506, mihri 200 guruştur.

etmiştir. Bu yüzden de eşinin aldığı mihr diğer alacaklılar gibi borçlular arasında eşit miktarlara bölünmüştür. Fatıma Kadın'ın hissesine düşen de 280,92 guruş olmuştur. Buna rağmen 1800-1819 döneminde eşine en yüksek mihrı ödeyen isim Esseyid Halil Ağa olmuştur.⁶⁶ 50-100 guruş aralığında mihr ödeyen erkek sayısı 28'dir. 30-49 guruş düzeyinde mihr ödeyen erkek sayısı 73, 20-29 guruş ödeyenler 138, 10-19 guruş mihr ödeyenler ise 235 kişidir. 341 erkek ise 10 guruştan daha aşağı miktarda mihr ödemiştir.

Tablo 6: 1800-1819 Erkeklerin Ortalama Servet, Ortalama Mihr ve Ortalama Servet-Mihr Oranları*

Yıl Aralığı	Tereke Sayısı	Ortalama Servet	Ortalama Mihr	Ortalama Servet-Mihr Oranı
1800-1809	487	326,83	19,83	%6,07
1810-1819	337	378,68	14,21	%3,75

* Ortalama Servet ve Ortalama Mihrin Para Birimi Guruş

1800-1819 döneminin ikinci yarısında servetlerde artış gözlemlenirken mihr miktarları düşmekte ve terekelerdeki yüzdesi de azalmaktadır. 1780'lerde başlayan mihrlerin düşüş trendi devam etmektedir. Bu düşüşlerin daha net görülebilmesi açısından ele alınan 120 yıllık dönemin grafikleri aşağıda paylaşılacaktır. 1800-1809 döneminde terekesi tutulan 487 kişiden 9'unun terekesinin toplamı ödemekle yükümlü olduğu mihrden düşüktür. Bu kişilerin yanı sıra servetlerinin %85'inden fazlası eşinin mihrine tekabül eden 3 kişinin de terekesinin borçlarına yetmediği görülmektedir. Bu kişilerin aksine servet-mihr oranları %1'in altında olan 17 kişi tespit edilmiştir. Servet-mihr oranı %1-%5 aralığında olan kişi sayısı 174'tür. 1810-1819 döneminde terekesinden fazlasını eşine mihr olarak borçlu kimseye rastlanılmamakla birlikte yalnızca Tüfekçi Ömer Beşe, servetinin tamamını eşi Alime bint Ahmed'e mihr olarak bırakmıştır.⁶⁷ Ödemekle mükellef olduğu mihr bedeli servetinin %1'inden az miktara denk gelen erkek sayısı 1810-1819 döneminde 23'tür. Bu dönemde önceki döneme kıyasla daha az kayıt bulunmasına rağmen bu sayıdaki artış aradaki farklılaşmayı ortaya koymaktadır.

Servet gruplarındaki değişimi görmek önceki dönemle kıyaslama açısından oldukça önemlidir. Dönemsel değişimlerin yanı sıra servet gruplarındaki değişimler de anlamlı sonuçlar üretmemize yardımcı olacaktır. 1800-1819 döneminin en zenginler grubunun ortalama serveti 1012,64 guruştur. Ödenen mihr bedellerinin ise 30,08 guruş olduğu saptanmıştır. Ortalama servet-mihr oranları %2,97'dir. Hazinekar Elhac Ali Ağa bin İsmail Ağa, servet-mihr oranı en düşük isimdir. Ali Ağa'nın serveti 2570,4 guruş eşine ödediği mihr 1,7 guruştur. Hadice Kadın bint

⁶⁶ MŞS 247:18. Esseyid Halil Ağa'nın nominal serveti 3084 guruş, nominal mihr 2066, ödeyebildiği nominal mihr 1652,5 guruştur.

⁶⁷ MŞS 248:147. Tüfekçi Ömer Beşe'nin nominal serveti ve ödemesi gereken mihr tutarı 92 guruştur.

Esseyid Ahmed Efendi'ye ödediği mihrin terekesindeki oranı %0,06'dır.⁶⁸ Orta-üst zenginlik grubunun ortalama serveti 227,31, ortalama mihrleri 16,51 guruştur. Ortalama servet-mihr oranları %7,26'dır. Orta-üst zenginlik grubunda servet-mihr ortalaması en yüksek kişi Camcı Esseyid Mustafa Ağa bin Halil'dir. Camcı Esseyid Mustafa Ağa'nın serveti 158,61 guruş eşine ödediği mihr 59,5 guruş yani servetinin %37,51'idir.⁶⁹ %1'in altında mihr ödeyen kimselere orta-üst servet grubunda da rastlanılmaktadır. Dokuz kişinin servet-mihr oranı %1'den düşüktür. Orta-alt zenginlik grubunun ortalama serveti 109,82 guruştur. Eşlerine ödedikleri ortalama mihr 12,58 guruş iken ortalama servet-mihr oranları %11,46'dır. Bu grupta yer alan iki isim de servetlerinin %1'inden azını eşlerine mihr olarak vermiştir. %1 oranının üzerinde durulmasının sebebi 1700-1739 ve 1740-1799 dönemlerinde ne orta-üst ne de orta-alt zenginlik gruplarında bu oranlarla karşılaşılmasıdır. Mihrin servetlerdeki yerinin azaldığı genel ortalamalardan görülmektedir ancak zenginlik gruplarındaki değişim durumu daha net ortaya koymaktadır. En yoksullar grubunun ortalama servetleri 42,37, ortalama mihrleri 10,96 guruştur. Ortalama servet-mihr oranları %25,87'dir. Daha önce bahsi geçen mihrlerinin servetlerinden yüksek olduğu ya da tamamına eşit olan erkeklerin tümü en yoksullar grubunda yer almaktadır. En yoksullardan servet-mihr oranı %50'nin üzerinde olan 35 kişi bulunmaktadır ve bu kişilerden 25'inin servetleri borçlarını karşılayamamaktadır. Söz konusu 35 kişinin ortalama ödedikleri mihr 23,83 guruştur ki 1800-1819 döneminde ödenen ortalama mihr 17,53 guruştur. Mihrin en yoksul erkekler için ifade ettiği anlam diğer zenginlik gruplarında yer alan erkeklerden daha farklıdır.

Unvan sahipliğinin servetleri ve mihrleri etkilediği önceki iki bölümde gösterilmiştir. Ancak erkeklerin unvan sahipliğinin servetlerine ve ödedikleri mihlere etkisinin azaldığı bir önceki dönemde gözlemlenmiştir. Özellikle dini prestijli unvan sahiplerinin servetlerinde yaşanan büyük kırılma dikkati çekmiştir. 1800-1819 döneminde unvan ya da mesleği kayıtlara geçirilen erkek sayısı 369'dur. Meslekleri ile kayda geçirilen erkek sayısı 105'tir. Bu grubun ortalama serveti 244,74 guruştur. Ödedikleri ortalama mihr 14,37 guruştur bu rakamda ortalama servet-mihr oranlarının %5,87 olduğunu göstermektedir. Meslekleri belirtilen kişilerin ortalama servetleri Manisa ortalamasının altında görülmektedir. Esasında kişileri üretim araçlarına göre sınıflandırmak ve o şekilde bir sonuca varmak daha isabetli olacaktır. Ancak bunu yapmak bu çalışmanın sınırlarının ve hedeflerinin ötesindedir. Dini prestijli unvan sahiplerinin ortalama servetleri 253,93 guruş iken ortalama ödedikleri mihr tutarı 15,81 guruştur. Bu grupta yer alan 58 kişinin ortalama servet-mihr oranları %6,23'tür. Askeri prestijli unvan sahibi kişi sayısı 31'dir. Bu kişilerin ortalama servetleri 252,71 guruş, ortalama mihrleri 17,93 guruştur. Askeri prestijli unvan sahiplerinin bir önceki dönemde dini prestijli unvan

⁶⁸ MŞS 247:41. Hazineci Elhac Ali Ağa'nın nominal serveti 15122, nominal mihri 10 guruştur. Buradaki 10 guruşun dönemdeki alım gücü eski bir güğümdür.

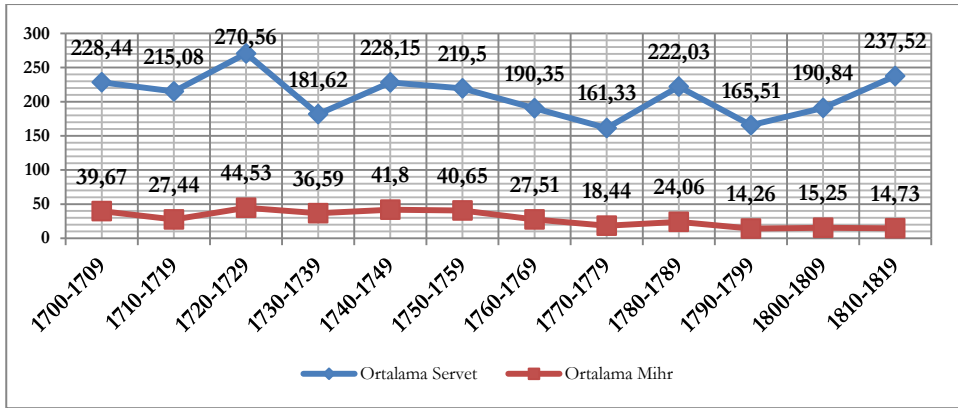
⁶⁹ MŞS 246:131. Camcı Esseyid Hüseyin Ağa'nın nominal serveti 933, ödemesi gereken mihr 350 guruştur.

sahiplerinin yaşadığı keskin düşüşe uğradıkları görülmektedir. Askeri prestijli unvan sahiplerinin ortalama servet-mibr oranları %7,10'dur. Birden fazla statü belirten unvana sahip olan kişi sayısı 152 olup bu kişilerin ortalama servetleri 780,50 guruştur. Söz konusu grubun ödediği ortalama mibr bedeli 29,30 guruş ve mibrlerin servetlerindeki oranı %3,75'tir. Unvanların en azından erkekler bazından 1780'lerle başlayan dönemden itibaren öneminin azaldığı izlenmektedir. Tek başına dini prestijli ya da askeri prestijli unvan sahipliği artık maddi bir gösterge olmaktan uzaklaşmıştır.

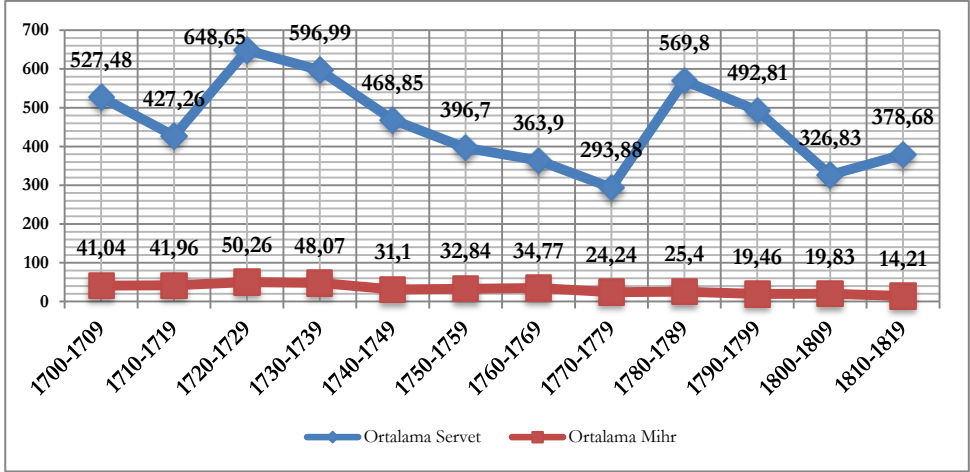
4. 1700-1819 Kadın ve Erkek Terekelerinde Servet ve Mibrin Dönüşümü

Bu bölümde ele alınan üç dönem toplu halde grafiklere yansıtılarak dönemler arasındaki devamlılıkların, kırılmaların ve dönüşümlerin görünür kılınması amaçlanmaktadır. İlk olarak kadınların ortalama servetlerinin ve ortalama mibrlerinin ele alınan 120 yıllık süreçteki dönüşümü incelenecektir.

Grafik I. Kadınların Ortalama Servet ve Ortalama Mibrleri 1700-1819

Kadınların servetlerinde ele alınan süreç boyunca dalgalanmalar olduğu daha önce de belirtilmiştir. Söz konusu on yıllık periyotların ikisinde ciddi düşüşler görülmekle birlikte yedi dönemde birbirine yakın ortalama servetler görülmüştür. 1720-1729 döneminde kadınların ortalama servetleri en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Mibrlerle bakıldığında ise söz konusu dalgalanmalar görülmekle birlikte 1760'lardan itibaren ortalama mibrler düşmeye başlamıştır. 1780-1789 döneminde yukarı doğru bir hareketlenme görülse de bu yükseliş 18. yüzyılın ortalama tüm mibr miktarlarının altındadır ve bu süreçten sonra da mibrin aşağı doğru hareketliliği devam etmiştir. Ortalama servetlerdeki ve ortalama mibrlerdeki artışlar ve gerilemeler paralel görünse de 1770'lerden sonraki süreçte bu paralellik ortadan kalkacak ve ortalama servet yükselse dahi ortalama mibr miktarlarında bu tür bir hareketlenme görülmeyecektir.

Grafik II. Erkeklerin Ortalama Servet ve Ortalama Mihrleri 1700-1819

Erkeklerin ortalama servetlerine bakıldığında 1730'lardan 1780'lere kadar düzenli bir düşüş trendi gözlemlenmektedir. 1770'lerde erkeklerin ortalama serveti 120 yıllık sürecin en düşük seviyesini görmüştür. Mihrlerde ise üç dönem ön plana çıkmaktadır. 1700-1739 döneminde ortalama mihrler 120 yıllık dönemin en yüksek seviyelerindedir. 1740'lardan itibaren başlayan düşüş trendi 1770'lere kadar düzenli seyretmiştir. 1740'taki sert düşüşün ardından sonraki on yıllık periyotlarda küçük yukarı hareketlenmeler olsa da 1700-1740 dönemindeki seviyelerine çıkamamıştır. 1770'lerde ise ortalama mihrlerde kırılmalar gözlenmiştir. Ortalama mihrler 20 guruslara gerilemiştir. Buradaki kritik noktalardan bir tanesi 1780'lerden sonra ortalama servetlerin artış hızıyla mihrdeki artış hızının birbirinden farklı seyretmesidir ki 1790'lardan itibaren de mihrler artık -en yoksullar hariç- terekelerde önemli rakamlara tekabül etmeyecektir.

Zenginlik gruplarının 1700-1820 yılları arasında geçirdiği dönüşüm de mihr bedellerinin farklılaşmasını anlaşılmasında oldukça yardımcı olacaktır. Zenginlik gruplarının kendi aralarındaki farklılaşmaları, mihr bedellerinin kendi grupları içerisinde ifade ettiği anlamlardaki değişimler ya da devamlılıkları görmek önemli görülmektedir.

Tablo 7: Kadınların Zenginlik Gruplarının Dönemsel Servet, Mihr ve Servet-Mihr Oranları 1700-1820

	En Zenginler			Orta-Üst			Orta-Alt			En Yoksullar		
	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı
1700-39	525,72	67,9	%12,92	170,02	39,08	%22,99	98,83	27,40	%27,72	47,41	13,81	%29,13
1740-99	500,58	45,40	%9,07	144,78	18,14	%12,53	86,89	16	%18,41	44,57	10,71	%24,03
1800-19	591,74	29,92	%5,06	133,96	12,49	%9,32	77,94	10,42	%13,37	36,31	7,45	%20,52

1700-1739 döneminde zenginlik dağılımında kategorik bir durum olduğu ortalama servetlerinden, ortalama mihrlерinden ve mihr-servet oranlarından anlaşılmaktadır. Mihr bu noktada da hiyerarşinin içerisinde anlamlı bir rol oynamaktadır. 1740-1799 ve 1800-1819 dönemlerinde ise en zenginler ve diğerleri gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Her iki dönemde de orta-üst ve orta-alt kesimlerin aldıkları mihrlер birbirlerine oldukça yaklaşmış ve de en zenginlerle aralarındaki fark açılmıştır. Ortalama servetlerindeki düşüşten daha büyük oranda ortalama mihrleri azalmıştır. 1700-1739 dönemiyle 1800-1819 dönemi arasında 3 kattan fazla fark bulunmaktadır. Orta-alt grupta da benzer bir durum gözlemlenmektedir. Bu grupta da mihr oranlarında dönemsel fark 3 kata yaklaşmıştır. Orta-üst ve orta-alt kesimlerin her iki dönemde de bu denli yaklaşmasının bir anlamı olmalıdır fakat iddialı ve temellendiremeyeceğimiz argümanlar üretmek tercih edilmemiştir. 1740'tan sonra tüm servet gruplarında ortalama mihrlер ve mihrlerin terekelerde kapladığı alanlar azalmıştır. 1700'lerin başlarından 1800'lerin ilk çeyreğine gelene kadar mihr yalnızca en yoksul grupta yer alan kadınlar için önemli bir varlık olmayı sürdürmüştür. Diğer tüm gruplardaki etkisi önemli ölçüde azalmıştır. Mihrdeki düşüşe benzer şekilde ortalama servetlerde de düşüş gözlemlenmektedir ve bu düşüş tüm dönemler boyunca devam etmiştir. Bu durumun tersine tek örnek 1800-1819 döneminde en zenginler kategorisinde görülmektedir. Bu dönemin diğer servet gruplarında da önceki dönemlerdeki servet gruplarına nazaran servetlerde düşüşler görülmektedir. Ancak tersine en zenginlerin servetleri en yüksek seviyeye gelmiştir. Önceki dönemlerde en zenginlerle orta-üst grup arasındaki servet farkı 1700-1739'da ve 1740-1799'da 3 kattan biraz fazla iken 1800-1819'da bu fark nerdeyse 4,5 olacaktır. Bir başka belirtilmesi gereken nokta da ortalama mihrde en çok azalmanın dönemsel olarak orta-üst grupta yaşandığıdır.

Tablo 8: Erkeklerin Zenginlik Gruplarının Dönemsel Servet, Mihr ve Servet-Mihr Oranları 1700-1820

	En Zenginler			Orta-Üst			Orta-Alt			En Yoksullar		
	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı
1700-39	1750,50	93,76	%5,36	321,04	43,92	%13,68	156,17	28,38	%18,17	62,78	20,54	%32,72
1740-99	1440,18	38,70	%2,68	272,02	23,14	%8,50	141,42	21,17	%14,96	55,70	14,55	%26,12
1800-19	1012,64	30,08	%2,97	227,31	16,51	%7,26	109,82	12,58	%11,46	42,37	10,96	%25,87

Erkeklerin zenginlik gruplarındaki trend daha belirgindir ve düzenli bir seyir izlemiştir. Tüm dönemlerde tüm servet gruplarının ortalama servetleri, ortalama mihrleri ve servet-mihr oranları düşmüştür. En zenginler ve orta-üst sınıfın ödediği mihrlер arasında 1700-1739 ile 1800-1819 dönemlerinde aşağı yukarı üçer katlık farklar, orta-alt ve en yoksullarda da yaklaşık ikişer katlık farklar gözlenmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi tereke kayıtlarından ortaya çıkan sonuç, mihr ele aldığımız süreç boyunca yalnızca en yoksullar için anlamını yitirmemiştir. Her ne

kadar aşığı yönlü bir hareketlenme olsa da son kertede servetlerinin hala önemli bir kısmına tekabül etmektedir.

Statü ile servetler ve ödenen mihrler arasında bir paralellik olduğı daha önce belirtilmiştir. Dönemsel olarak değışimlerin görölmesinin faydalı olacağı düşünölmektedir. Bunun yanı sıra unvanların temsil kabiliyetinin görölmesi açısından da ortalama servetler ve ortalama mihrlerdeki trendlere bakmak yararlı olacaktır.

Tablo 9: Erkeklerin Zenginlik Gruplarının Dönemsel Servet, Mihr ve Servet-Mihr Oranları 1700-1820

	Askeri Prestijli Unvan Sahipleri			Dini Prestijli Unvan Sahipleri			Birden Fazla Unvan Sahipleri		
	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı	Servet	Mihr	Oranı
1700-39	604,36	52,20	%8,63	845,66	61,58	%7,28	1621,43	104,71	%6,46
1740-99	509,48	31,14	%6,11	244,07	21,60	%8,84	1165,39	34,20	%2,93
1800-19	252,17	17,93	%7,10	253,93	15,81	%6,23	780,50	29,30	%3,75

1700-1739 döneminde erkeklerinin tümünün ortalama serveti 527,67 guruş, ödedikleri ortalama mihr 46,13 guruştur. 1740-1799 döneminde ise bu rakamlar 476,42 guruşa, 24,38 guruş olmuş ve 1800-1819 döneminde de 384,04 guruşa 17,53 guruş düzeyine gerilemiştir. Askeri prestijli unvan sahipleri 18. yüzyılın tamamında dönem ortalamasının üzerinde ortalama servete sahip olmuşlardır ve ödenen ortalama mihrlerin üzerinde mihr ödemişlerdir. İkinci dönemde servetlerindeki düşüş genel ortalamanın üzerinde seyretmiştir. Üçüncü döneme gelindiğinde ise servetleri genel ortalamanın altında kalmıştır. Dini prestijli unvan sahiplerindeki kırılma ise daha erken dönemde görölmüştür. 1700-1739 döneminde dini prestijli unvan sahipleri dönem ortalamasının oldukça üzerinde ortalama servete sahip olmalarına karşın ikinci dönemde ortalama servetleri neredeyse 3,5 kat azalmıştır. Son döneme gelindiğinde ise ikinci dönemdeki trendin devam ettiğı görölmektedir. İlk dönemde askeri prestijli unvan sahipleri, dini prestijli unvan sahiplerinden daha düşük miktarda ortalama mihr ödeseler de ödedikleri mihrin servetlerindeki oranı daha yüksektir. İkinci döneme gelindiğinde ise bunun tam tersi bir durumla karşılaşmaktadır. Bu durumda dini prestijli unvan sahiplerinin ortalama servetlerinin ciddi miktarda erimiş olması etkilidir. Üçüncü dönemde ise her iki grubun ortalama servetleri ve ödedikleri ortalama mihr birbirine yaklaşmıştır.

Birden fazla unvan sahibi olan kimselerin ortaya çıkardığı tablo da oldukça önemlidir. Öyle ki her üç dönemde de hem ortalama servet hem de ödedikleri ortalama mihrler dönemlerinin üzerindedir. Ancak bu grubunda servetinin dönemler arasında oldukça azaldığını ve 1700-1740 dönemiyle 1800-1819 döneminde yarıdan fazla kayıp yaşadıklarını belirtmek gerekmektedir. Bu durum mihrlerini de doğrudan etkilemiştir. 1700-1740 ve 1800-1819 periyotlarında ödedikleri ortalama mihrler üç kattan fazla azalmıştır. 1740-1799 ve 1800-1819 döneminde ödedikleri ortalama mihr miktarları ve ortalama mihr-servet oranları

birbirine yaklaşmıştır. Statü belirten unvan sahiplerinin ele alınan süreç içerisinde dönüşümler yaşadığı tüm veriler bir araya getirildiğinde daha net görülmektedir. Askeri ya da dini prestijli unvan sahibi olmak 19. yüzyılın başlarına geldiğinde maddi bir gösterge olmaktan çıkmıştır. Süreç içerisinde bu unvanlar tek başlarına statü göstergesi değildir. Birden fazla unvan sahipliği önemini 1700-1820 boyunca korusa da orada da bir değişim olduğu söylenebilir. 1830'lardan sonra yaşanacak sürecin 18. yüzyılın sonra çeyreğinden itibaren nüvelerinin görüldüğünü söylemek abartı olmayacaktır.

5. Sonuç

Çalışma genel olarak devamlılıklar, kırılmalar ve dönüşümler üzerinde dursa ve bu değişimi gösterse de bunların neden yaşandığına dair argümanlar ortaya sunmamaktadır. Bu durumun sebeplerinden bir tanesi mihr konusunda seçilen unvan sahipliği ve servet kıstaslarından ileri gelmektedir. Bu iki göstergede önemli oranda sonuç vermesine rağmen neden böyle bir sürecin yaşandığı konusunda cevap vermemektedir. Belki de üretim araçları üzerinden yapılacak bir çalışmada bu soruya cevap bulunabilir. Bir diğer neden ise değişimin iktisadi boyutu ortaya konulurken sosyal boyutunda çalışma sessiz kalmaktadır. Bu durumun temel sebebi ise seçilen kaynak grubunun doğasından kaynaklanmaktadır. Tereke kayıtları veri seti oluşturulması ve uzun dönemli eğilimleri göstermesi açısından önemli bir kaynak grubu olmasına rağmen sınırlılıkları bulunmaktadır. Terekelerin söz konusu sınırlılıkların en önemli sebeplerinden bir tanesi donuk kayıtlar olarak karşımıza çıkmasından ve kişilerin davranışları, tercihleri üzerinden dolaylı olarak bilgi sahibi olmamızdan ileri gelmektedir. Bu yüzden de değişimin sosyal boyutu bir miktar boşlukta kalmaktadır.

1700-1819 döneminde Manisa mahkeme kayıtları içinde bulunan tereke kayıtlarından yola çıkılarak servetlerde ve mihr bedellerinde yaşanan dönüşüm ele alınmaya çalışılmıştır. Fetva mecmualarında kendisine yer bulan mihr ödemelerinin kişilerin yaşamlarında ne düzeyde etkili olup-olmadığı, statü, servet ve mihr arasında bir bağın bulunup-bulunmadığı ve zenginlik gruplarına göre mihrlerin devamlılıkları değişimi ve kırılmaları ele alınmıştır. Kadınların servetlerinde dalgalanmalar ve kırılmalar olmasına rağmen kopuşların olmadığı ancak mihr bedellerinde 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi düşüşlerin yaşandığı ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde de bu durumun devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca kadın ve erkeklerin ortalama servetlerinin birbirine en yakın olduğu dönemin de 1700-1819 arasında 1810-1819 dönemi olduğu çalışmanın bulguları arasındadır. 1740'lardan itibaren erkeklerin servetlerinin düzenli olarak gerilediği, bu gerilemeyle birlikte ödenen mihr bedellerinde aşağı doğru bir hareketlenme olduğu, 1780'lerden sonra erkeklerin servetlerinde artış yaşansa dahi bu artışın mihrlerle yansımadağı ve mihrlerin erkek terekelerinde giderek önemini kaybettiği çalışmanın çıktularındandır. Zenginlik grupları arasında da dönemsel olarak farklılıkların özellikle kadın terekelerinde meydana geldiği görüle de önemli ölçüde tüm zenginlik gruplarında mihrlerin oranlarının azaldığı çalışmanın saptamalarındandır. Unvan sahipliği de bu

süreçte arka planda da olsa ele alınan konulardan birisi olmuştur. Unvan sahiplerinin de dönemler arasında servet ve mihirlerinin farklılaştığı dini prestijli unvan sahiplerinin 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zenginliklerini muhafaza edemedikleri, askeri prestijli unvan sahiplerinde bu durumun 19. yüzyılın başlarında yaşandığı görülmüştür.

Kaynaklar

Birincil Kaynaklar

Manisa Şer'iyye Sicilleri; 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 253, 254.

İkincil Kaynaklar

Abou-El-Haj, Rifa'at 'Ali, *Formation of Modern State The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, New York: SUNY, 1992.

Akyüz, Jülide, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi DTCE Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, (2004), s.213-230.

Aydın, Mehmet Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.

Botticini, Maristella, "A Loveless Economy? Intergenerational Altruism and the Marriage Market in a Tuscan Town, 1415-1436", *Journal of Economic History*, Cilt 59, Sayı 1, (1999), s.104-121.

Canbakal, Hülya, "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c. 1500-1700)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Sayı 52, (2009), s. 542-578.

Cassia, Paul Sant - Constantina Bada, *The Making of the Modern Greek Family Marriage and Exchange in Nineteenth-Century Athens*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (Haz. H. Necati Demirtaş), Ankara: Kubbealtı, 2014.

De Moor Tine - Jan Luiten Van Zanden, "Girl Power; the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period", *Economic History Review*, Cilt 63, Sayı 1, (2009), s.1-33.

Doumani, Beshara, *Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus, 1700-1900*, Berkeley: University of California Press, 1995.

Ergene, Boğaç - Atabey Kaygun, "Spouse Selection and Marital Mobility in the Ottoman Empire Observations From Eighteenth-Century Kastamonu", *Historical Methods*, Cilt 45, Sayı 1, (2012), s.3-20.

Erten, Hayri, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.

- Ertuğ, Hüseyin Nejdet, “Şer'iyye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul'unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2015), s. 75-107.
- Glazer, Mark, “The Dowry as Capital Accumulation among the Sephardic Jews of Istanbul, Turkey”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 10, Sayı 3 (1979), s. 373-380.
- Gül, Abdülkadir, “Antakya'da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (18. Yüzyıl)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2013), s. 399-426.
- Imber, Colin, “Women, Marriage, and Property: Mahr in the Behçetü'l Fetâvâ of Yenişehirli Abdullah”, ed. Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Leiden: Brill, 1997, s.81-104.
- Kıvrım, İsmail, “17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2011), s.371-400.
- Marcus, Abraham, *The Middle East On the Eve of Modernity Aleppo in the Eighteenth Century*, New York: Columbia University Press, 1989.
- Meriwether, Margaret, *The Kin Who Count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*, Austin: University of Texas Press, 1999.
- Pamuk, Şevket, “Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914”, *Middle East Studies*, Sayı 36 (2004), s. 451-468.
- Tezcan, Baki, *The Second Ottoman Empire Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Tucker, Judith, “Marriage and Family in Nablus 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage”, *Journal of Family History*, Cilt: 13, Sayı 2, (1988), s.165-179.
- Tülüveli, Güçlü, “Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation”, *International Journal of Turkish Studies*, 1-2, (2005), s.17-27.
- Vries, Jan de, “The Industrial Revolution and the Industrious Revolution”, *The Journal of Economic History*, Cilt 54, Sayı 2, (1994), s.249-270.
- Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcet-ül Fetâvâ*, (Haz. Süleyman Kayan, Betül Algm, Zeyneb Trabzonlu, Asuman Erkan), İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Caner, *H.1060-1061 M. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.